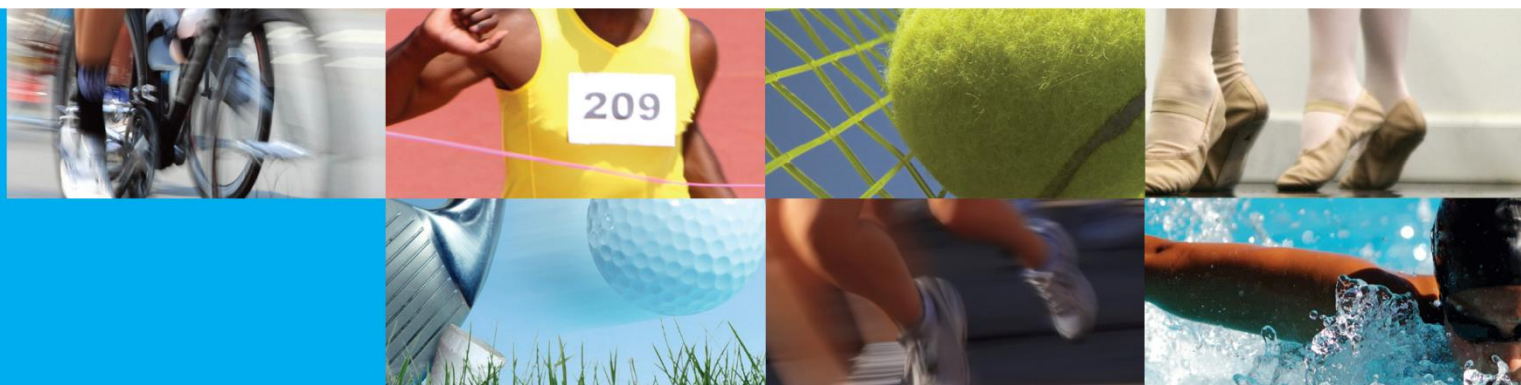

Monitor Onderwijsagenda Sport, Bewegen en een Gezonde Leefstijl 2012-2016 - Eindrapport

Jo Lucassen

Suzanne van den Toren

Monitor Onderwijsagenda Sport, Bewegen en een Gezonde Leefstijl 2012 – 2016

Eindrapport

In opdracht van de Onderwijsagenda Sport, Bewegen en een Gezonde Leefstijl

**Jo Lucassen
Suzanne van den Toren**

Mulier Instituut
sociaal-wetenschappelijk sportonderzoek

*Postbus 85445 | 3508 AK Utrecht
Herculesplein 269 | 3584 AA Utrecht
+31 (0)30 721 02 20 | www.mulierinstituut.nl
info@mulierinstituut.nl | [@mulierinstituut](https://twitter.com/mulierinstituut)*

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	7
1.1	Onderwijsagenda Sport, Bewegen en een Gezonde Leefstijl	7
1.2	Opzet en doel van deze monitor	8
1.3	Terugblik op de voorgaande projectjaren	9
1.4	Leeswijzer	10
2.	Activiteiten vanuit de Onderwijsagenda SBGL	11
2.1	Landelijke samenwerking en afstemming	11
2.2	Projectorganisatie Onderwijsagenda SBGL	12
2.3	Lokale samenwerking en afstemming	16
3.	Ontwikkeling Gezonde School-beleid op scholen	19
3.1	Ondersteuning bij ontwikkeling Gezonde School-beleid	19
3.2	Gerealiseerde vignetten Gezonde School 2013-2016	21
3.3	Inzet Gezonde School-adviseurs	27
3.4	Ervaringen van Gezonde School-adviseurs over 2016	27
4.	Schoolomgeving	31
4.1	Gezonde Schoolpleinen	31
4.2	Rookvrije schoolterreinen	33
5.	Samenvatting en conclusies	37
5.1	Belangrijkste bevindingen	37
5.2	Voortgang in het licht van sectoroverstijgende doelstellingen	39
5.3	Een vervolprogramma Gezonde School 2017-2020	40
	Literatuur	43
	Bijlage I Stuurgroep Gezonde School	45

1. Inleiding

1.1 Onderwijsagenda Sport, Bewegen en een Gezonde Leefstijl

De Onderwijsagenda Sport, Bewegen en een Gezonde Leefstijl (SBGL) is een meerjarenproject dat is uitgevoerd in samenwerking tussen de drie onderwijsraden (PO-Raad, VO-raad en MBO Raad). De onderwijsraden stimuleren schoolbesturen en directies om werk te maken van een gezonde leeromgeving voor leerlingen en studenten. De Onderwijsagenda SBGL is opgesteld op verzoek van de ministeries van VWS en OCW en draagt bij aan het stimuleren van Gezonde School¹. Het programma heeft een looptijd van 2012 tot en met 2016. Ook elders in Europa zijn programma's voor gezondheidsbevordering op scholen gaande (SHE, 2013 en 2014).

De Onderwijsagenda SBGL streeft naar een bundeling van partijen met initiatieven op het gebied van bewegen en een gezonde leefstijl voor kinderen en jongeren. Belangrijke organisaties waarmee sinds de start wordt samengewerkt in het stimuleren van een gezonde leeromgeving zijn het Centrum Gezond Leven (CGL) van het RIVM en de GGD GHOR Nederland.

Gedurende de looptijd zijn verschillende reeds lopende en nieuwe projecten aan de Onderwijsagenda SBGL gekoppeld, onder meer het project Nationaal Schoolontbijt (Hartstichting), Gezonde Schoolpleinen (in samenwerking met IVN, Jantje Beton en het RIVM/CGL) en het project Rookvrije Schoolpleinen (in samenwerking met het Longfonds). Met aanpalende landelijke organisaties en/of programma's waar gezondheid wordt bevorderd, zoals Jongeren Op Gezond Gewicht, het Nationaal Programma Preventie: Alles is Gezondheid en 'Gezond in..', is op dit thema veelvuldig overlegd en aan samenwerking gewerkt.

De drie betrokken onderwijsraden, GGD-GHOR en RIVM/CGL hebben op basis van een rapportage over de stand van zaken eind 2015 (Kompas Gezonde School 2015), die op verzoek van de financierende ministeries werd samengesteld, plannen ontwikkeld voor een verlenging van het project voor de periode 2017-2020. De gegroeide samenwerking wordt op deze manier voortgezet en daarmee ook de gebundelde aanpak van het stimuleren van Gezonde School-beleid in Nederland.

Doelstellingen

De hoofddoelstelling van de Onderwijsagenda SBGL is het bereiken van een substantiële uitbreiding van het aantal (po-, vo-, en mbo-)scholen in Nederland dat een gericht Gezonde School-beleid heeft.²

De Onderwijsagenda SBGL stimuleert het zichtbaar maken van Gezonde School-beleid via certificering met het vignet Gezonde School. Op verschillende gezondheidsthema's kunnen scholen een certificaat aanvragen. Wanneer deze aanvraag wordt goedgekeurd, ontvangen zij het vignet Gezonde School.³ De

¹ Zie voor meer informatie www.gezondeschool.nl

² De Onderwijsagenda SBGL kende ook specifieke ambities per sector (po, vo en mbo), gericht op verbetering van de kwaliteit van het onderwijsaanbod voor bewegen en sport en op een toename van het aantal leerlingen dat daarvan gebruikmaakt. Deze focus op de inzet voor sport en bewegen per sector is inmiddels losgelaten vanwege de bredere insteek van Gezonde School met meerdere gezondheidsthema's.

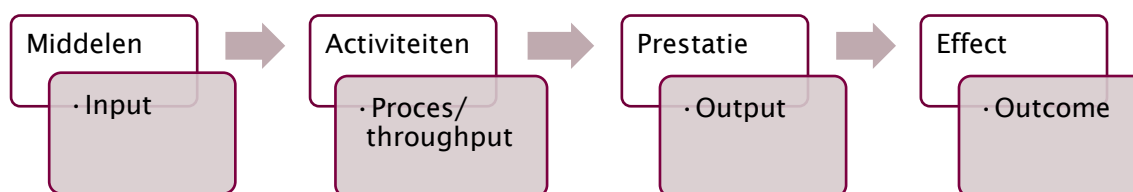
³ Meer informatie over de gezondheidsthema's in het primair onderwijs zie: <https://www.gezondeschool.nl/primair-onderwijs/werken-aan-gezondheidsthemas>.

ambitie van de onderwijsraden is om eind 2016 850 Gezonde School-vignetten te hebben uitgereikt. Daarnaast ziet de Onderwijsagenda SBGL het als zijn taak een samenhangend landelijk beleid te stimuleren voor initiatieven gericht op sport, bewegen en een gezonde leefstijl in het onderwijs. Uiteindelijk moet hiermee gezond gedrag van leerlingen worden bevorderd en hun leerprestaties worden verbeterd. Bij het project Gezonde Schoolpleinen⁴, is het streven om in 2016 minimaal 70 Gezonde Schoolpleinen met een regionale voorbeeldfunctie te realiseren. Het project Rookvrije Schoolpleinen⁵ streeft naar een toename van het aantal volledig rookvrije schoolterreinen in het primair onderwijs, voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs.

1.2 Opzet en doel van deze monitor

De voortgang van het programma van de Onderwijsagenda SBGL wordt gemonitord door het Mulier Instituut. Het voorliggende rapport is de vierde jaarlijkse voortgangsrapportage. De monitoring richt zich op het verzamelen van gegevens over de voortgang van het programma in termen van *input*, *proces/throughput*, *output* en *outcome*, zie figuur 1.1.⁶

Figuur 1.1 Schematische weergave van het onderzoeksmodel

De monitor Onderwijsagenda SBGL geeft op hoofdlijnen zicht op de resultaten van binnen de Onderwijsagenda SBGL verrichte werkzaamheden.⁷ Door intensieve samenwerking met andere programma's en projecten zijn behaalde resultaten zeker niet alleen aan de Onderwijsagenda SBGL toe te schrijven. De resultaten van het programma worden mogelijkversterkt door de samenhang met en inspanningen door andere programma's en organisaties die naar gezond gedrag van leerlingen streven. De Onderwijsagenda SBGL is gericht op beleidsvorming en uitvoering van dat beleid bij de scholen (*output*) en beoogt daarmee uiteindelijk op leerlingniveau resultaten te bereiken (*outcome*)⁸. De focus van deze monitoring ligt op voortgangsindicatoren rondom de levering door het programma (activiteiten, proces) en de resultaten bij scholen (*output*).

⁴ Zie <http://www.gezondeschool.nl/advies-en-ondersteuning/gezonde-schoolpleinen/>.

⁵ <https://www.gezondeschool.nl/advies-en-ondersteuning/aan-de-slag-met-een-rookvrij-schoolterrein>

⁶ Zie VBTB-model, Ministerie van Financiën (1999). Van beleidsbegroting tot beleidsverantwoording; Duisenberg & van Meenen, 2014.

⁷ Voor een uitgebreidere toelichting op de gehanteerde onderzoeksmethodiek, zie de voortgangsrapportage van 2013 (Reijgersberg et al., 2013).

⁸ Binnen de mogelijkheden van deze monitor (tijd en middelen) is het goed vaststellen van effecten op leerlingniveau (*outcome*) niet mogelijk. De resultaten van het beleid hebben tijd nodig om te beklijven en daadwerkelijke effecten zijn naar verwachting niet uitsluitend en volledig toe schrijven aan de activiteiten van Onderwijsagenda SBGL, mede vanwege de vele 'spelers' en inspanningen op dit beleidsterrein.

1.3 Terugblik op de voorgaande projectjaren

Het eerste projectjaar richtte de Onderwijsagenda SBGL zich op het opbouwen van relaties met verwante landelijke programma's en het ontwikkelen van een gebundelde ondersteuningsstructuur voor de scholen (Reijgersberg et al., 2013). In de projectorganisatie werden landelijke experts van partnerorganisaties opgenomen. Daarnaast werden vier Gezonde School-adviseurs aangesteld, verspreid over vier regio's in Nederland. De Gezonde School-adviseurs hebben vanuit hun achtergrond een regionaal netwerk dat een schakel vormt tussen bestaande regionale samenwerkingsverbanden en het onderwijs.

Vanaf 2014 is ook ingezet op het bundelen van krachten met flankerende beleidsinitiatieven op lokaal niveau. Zo is gewerkt aan deskundigheidsbevordering van buurtsportcoaches die werkzaam zijn rond scholen en sportorganisaties. Er is afstemming gezocht met de projecten Jongeren op Gezond Gewicht (JOGG), gezonde schoolkantines en lokale jeugdgezondheidszorg. Daarnaast is bij beroepsopleidingen gestimuleerd dat gezondheidsbevordering structureel wordt ingebed in opleidingen van leerkrachten (Reijgersberg et al., 2014).

Door aan te sluiten bij het reeds bestaande ondersteuningsaanbod, zoals #Jeugdimpuls van het RIVM/CGL, werd voorkomen dat scholen meerdere ondersteuningsaanbiedingen tegelijkertijd zouden krijgen. De ondersteuning kon in opeenvolgende jaarlijkse rondes worden aangevraagd. Vanaf 2013 omvatte de ondersteuning drie hoofdvormen: advies op maat door een Gezonde School-adviseur, inzetten van een Gezonde School-activiteit of verstrekking van een geldbedrag voor de inzet van een eigen medewerker voor Gezonde School. De ondersteuning is erop gericht om bij de interesse voor Gezonde School-beleid vanuit de scholen en leerkrachten aan te sluiten en deze interesse te stimuleren. Het aantal aanvragen voor ondersteuning vanuit scholen oversteeg in de eerste projectjaren fors het beschikbare budget. Door de betrokken ministeries is het budget om die reden enkele malen opgehoogd.

In de periode 2013 - 2015 zijn in totaal 3400 ondersteuningsaanvragen aan scholen toegekend. De meerderheid van de aanvragen kwam van scholen voor primair onderwijs en is ook daaraan toegekend (65%). Van het totaal aantal toegekende ondersteuningsaanvragen is 28 procent naar het voortgezet onderwijs gegaan en zeven procent naar het middelbaar beroepsonderwijs (Reijgersberg et al., 2015). Naar aanleiding van de ervaringen in de eerste projectjaren is voor 2016 een vereenvoudigde aanpak van de ondersteuning van scholen gekozen. Alle aanvragende scholen ontvangen een combinatie van advies en middelen voor de inzet van taakuren.

Scholen die aantonen gerichte beleidsinspanningen te leveren voor Gezonde School-beleid kunnen hiervoor per thema een certificaat aanvragen en, na een positieve beoordeling door het betreffende themainstituut, een vignet Gezonde School ontvangen. Het vignet kwam voor mbo-scholen pas in 2013 beschikbaar en voor vo-scholen in 2014. Tussen begin 2013 en oktober 2015 verkregen 447 scholen op deze manier het vignet. Het betrof 351 basisscholen, 51 vo-scholen en 37 mbo-scholen. Om het streefaantal van 850 vignetten te behalen, moest in 2016 dus nog een forse eindsprint worden gemaakt.

1.4 Leeswijzer

De opbouw van deze rapportage volgt in grote lijnen de fasen van het onderzoeksmodel.

In hoofdstuk 2 gaan we in op de activiteiten die vanuit de Onderwijsagenda SBGL hebben plaatsgevonden ('proces' in figuur 1.1). We beschrijven de initiatieven voor het versterken van landelijke en lokale samenwerking rondom de Gezonde School en gaan in op de communicatie die is gericht op het informeren en het activeren van scholen om werk te maken van schoolgezondheidsbeleid.

In hoofdstuk 3 beschrijven we de ontwikkeling van het Gezonde School-beleid bij scholen zelf. Dat doen we aan de hand van de toegekende ondersteuning aan scholen, de stand van zaken rondom het aantal toegekende Gezonde School-vignetten (*output*) en de ervaringen van de Gezonde School-adviseurs. In dit hoofdstuk gaan we ook in op het ondersteuningsproces op schoolniveau. Daarbij benutten we de ervaringen van Gezonde School-adviseurs met de implementatie van schoolgezondheidsbeleid.

De voortgang en resultaten van de twee programma's gericht op een gezonde schoolomgeving waar vanuit de Onderwijsagenda SBGL mee wordt samengewerkt (Gezonde Schoolpleinen en Rookvrije Schoolpleinen) beschrijven we in hoofdstuk 4. Dit gebeurt hoofdzakelijk op basis van onderzoek door derden.

We sluiten deze rapportage af met een weergave van de belangrijkste resultaten in 2016 en gaan in op de voortgang van de Onderwijsagenda SBGL in relatie tot de voor 2017 en verder gestelde doelen.

2. Activiteiten vanuit de Onderwijsagenda SBGL

Dit hoofdstuk beschrijft activiteiten voor de uitvoering van de Onderwijsagenda SBGL en met name de activiteiten die bijdragen aan de ontwikkeling van een samenhangend landelijk beleid voor scholen op het gebied van het stimuleren van een gezonde leeromgeving voor leerlingen en studenten. De informatie in dit hoofdstuk komt voort uit registraties, notulen en informatieverzameling bij het projectteam en uit overige onderzoeken. Met een projectleider van de Onderwijsagenda SBGL en de coördinator van de pabo-minor 'specialist sport en gezonde school' zijn aanvullende gesprekken gevoerd.

2.1 Landelijke samenwerking en afstemming

De Onderwijsagenda SBGL heeft zich tot doel gesteld om de samenwerking te bevorderen tussen partijen die zich bezighouden met activiteiten in relatie tot de gezondheidsbevordering op school. Dit met als doel om een integrale benadering te stimuleren en te bereiken dat meer scholen werk maken van een gezonde leeromgeving voor leerlingen en studenten. De onderwijsagenda werkt nauw samen met het RIVM/CGL en GGD GHOR Nederland. Sinds 2008 werkt het RIVM/CGL, in opdracht van het ministerie van VWS, met partners samen aan gezondheidsbevordering en preventie, en aan het creëren van samenhang via een integrale aanpak (onder andere) in het onderwijs. De leden van het projectteam van de Onderwijsagenda SBGL hebben daarnaast ook regelmatig overleg met de ministeries van VWS, OCW en SZW, het Landelijk Overleg Thema-instituten (LOT-i), Alles is gezondheid, en diverse gezondheidsfondsen, verenigd in de Samenwerkende Gezondheidsfondsen (SGF). Deze samenwerking is in 2015 op initiatief van de Onderwijsagenda SBGL en het RIVM/CGL meer geformaliseerd door de oprichting van een stuurgroep Gezonde School.

Stuurgroep Gezonde School

De stuurgroep Gezonde School is ingesteld om te zorgen dat het draagvlak onder bestuurders van de betrokken organisaties voor Gezonde School wordt vergroot en dat scholen optimaal naar goede en eenduidige informatie over Gezonde School worden doorgeleid. De stuurgroep Gezonde School bestaat uit de voorzitters of directeuren van GGD GHOR Nederland, de onderwijsraden (PO-Raad, VO-raad, MBO Raad), de landelijke thema-instituten (LOT-i), de samenwerkende gezondheidsfondsen (SGF), RIVM/CGL en een vertegenwoordiger van de VNG.⁹ De stuurgroep Gezonde School is in 2016 drie keer bij elkaar gekomen.

Programma Gezonde School 2017-2020

De stuurgroep is initiatiefnemer geweest van het overleg om in de komende periode (2017-2020) verder de plannen voor de Gezonde School uit te voeren. Bij de ontwikkeling van de plannen zijn naast de ministeries van VWS en OCW ook die van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en Veiligheid en Justitie betrokken.

⁹ Zie bijlage I voor een overzicht van vertegenwoordigde organisaties in de stuurgroep Gezonde School

In 2016 is door de vijf betrokken partijen rond de uitvoering van de Gezonde School (RIVM/CGL, GGD GHOR Nederland, PO-Raad, VO-raad en MBO Raad), samengewerkt aan een nieuw plan voor het 'programma Gezonde School 2017-2020'. Vanaf het voorjaar 2016 is in samenspraak met de vier betrokken ministeries en zeven directies geschreven aan dit nieuwe plan waarin alle losse initiatieven van de afgelopen jaren in één programma bij elkaar komen, gedragen door onderwijs en gezondheidspartners. De stuurgroep heeft met de vier betrokken ministeries twee keer bestuurlijk overleg gevoerd voor het programma Gezonde School 2017-2020. Op 31 oktober is het verzoek formeel bij de betrokken ministeries ingediend.

Verbeterd draagvlak Gezonde School in de onderwijssector

De onderwijsraden werken in de Onderwijsagenda SBGL samen om scholen te stimuleren werk te maken van een gezonde leeromgeving voor leerlingen en studenten. De samenwerking tussen de sectorraden zorgt voor een groot bereik onder schoolbestuurders en kan daardoor het draagvlak voor Gezonde School en de kennis over dit thema bij hun achterban vergroten. Door het schrijfproces van het nieuwe programma Gezonde School is binnen de afzonderlijke onderwijsraden veelvuldig gesproken over welke doelen en werkwijze moest worden gekozen. Besprekingen met de besturen van de drie raden, met klankbordgroepen en achterbanbijeenkomsten hebben geleid tot een duidelijke stellingname in de doelformulering binnen het nieuwe programma. Bestuurlijke betrokkenheid is hiermee versterkt.

Bundeling middelen bij ondersteuningsaanbod Onderwijsagenda SBGL

De Onderwijsagenda SBGL biedt sinds 2013 samen met het RIVM/CGL het landelijk ondersteuningsaanbod aan scholen die willen werken aan Gezonde School. Het totaalbudget van het ondersteuningsaanbod was in de ronde 2016 1.957.200 euro, waarvan ongeveer 1.500.000 euro uit samengestelde posten vanuit overheidsfinanciering en ongeveer 500.000 euro vanuit inbreng van de Hartstichting. Dit budget is verdeeld over de drie ondersteuningsvormen: advies-op-maat, inzetten van een Gezonde School-activiteit en het vergoeden van taakuren. De Onderwijsagenda SBGL voert deze werkzaamheden in nauwe samenwerking met het RIVM/CGL uit. Door deze samenwerking is een effectieve en eenduidige boodschap naar scholen uitgezet.

Intensivering samenwerking Hartstichting

De samenwerking met de Hartstichting is in 2016 geïntensiveerd door de samenwerking bij het ondersteuningsaanbod van ronde 2016. Het doel hiervan is om meer scholen te leiden naar het vignet Gezonde School en specifiek het themacertificaat Voeding. De extra ingezette middelen van de Hartstichting zijn samengevoegd met het budget van het RICM/CGL en de Onderwijsagenda SBGL om zo met één boodschap via één communicatiekanaal de scholen te kunnen bedienen. Door dit extra aanbod zijn voor het behalen van het themacertificaat Voeding ongeveer 200 extra scholen bereikt.

De Hartstichting steunt ook in 2016 Het Nationaal Schoolontbijt, samen met het Voedingscentrum, Jongeren Op Gezond Gewicht, de Maag Lever Darm stichting en de Nederlandse Coeliakie Vereniging. Deze organisaties bieden de scholen speciaal lesmateriaal dat de kinderen helpt te ontdekken waarom een gezond ontbijt belangrijk is. De veertiende editie van dit educatieve ontbijtevenement vond plaats in de week van 7 november 2016. Ruim 520.000 kinderen op 2.720 basisscholen deden hieraan mee.

2.2 Projectorganisatie Onderwijsagenda SBGL

In de projectorganisatie van de Onderwijsagenda SBGL is een projectleider van elke sectorraad in de projectgroep vertegenwoordigd. Zij hebben regelmatig overleg en worden door een secretariaat

medewerker en een communicatiemedewerker ondersteund. In het afgelopen jaar zijn de meeste overleggen samen gevoerd met de projectleiders van het RIVM/CGL en de GGD GHOR Nederland die nauw zijn betrokken bij de ontwikkeling van de Gezonde school. In het kader van een nauwere samenwerking zijn al diverse keuzes samen gemaakt, bijvoorbeeld rond de inrichting van het ondersteuningsaanbod. Ook de regisseur marketing en communicatie is bij deze overleggen aanwezig geweest. Voor de uitvoering van het ondersteuningsaanbod is een projectmedewerker van de Onderwijsagenda SBGL aangesteld. Deze medewerker is werkzaam op het kantoor van het RIVM/CGL en is daarmee direct verbonden aan de medewerkers van deze organisatie die voor Gezonde School werkzaam zijn.

De Onderwijsagenda SBGL heeft in 2016 vijf landelijke experts aan zich verbonden van organisaties waarmee wordt samengewerkt. Daarnaast zijn vier regionaal opererende Gezonde School-adviseurs met een netwerk van lokale organisaties en scholen bij de projectorganisatie betrokken. De volledige projectorganisatie (projectleiders, adviseurs en experts) is in 2016 twee keer bij elkaar gekomen voor een breed voortgangsoverleg. De vier Gezonde School-adviseurs hebben ieder kwartaal met elkaar overleg om hun werkzaamheden te bespreken en hun aanpak op elkaar af te stemmen.

Landelijke experts

De landelijke experts vertegenwoordigen de ambities van de Onderwijsagenda SBGL binnen hun organisatie en zetten hun netwerk in ten behoeve van Gezonde School. Verder verzamelen en verspreiden de experts kennis over hun thema en ondersteunen zij bij specifieke vragen de Gezonde School-adviseurs van de Onderwijsagenda SBGL. De experts zijn de vertegenwoordigers van Gezonde School in de aanpalende netwerken en zijn bij diverse landelijke en lokale bijeenkomsten inzetbaar.

De expert publieke-private samenwerking zet zich in om het bedrijfsleven met onderwijs te verbinden. Zo is er een publicatie verschenen om scholen te helpen lokaal te netwerken om zo makkelijker aan een Gezond Schoolplein te kunnen werken. De expert bewegingsonderwijs heeft zich ingezet om tijdens diverse bijeenkomsten en workshops naast het ondersteuningsaanbod, ook de lerarenbeurs voor de Leergang Bewegingsonderwijs onder de aandacht te brengen. De expert sociale veiligheid is dit jaar maar kort actief geweest. Vanwege de nieuwe wetgeving rond sociale veiligheid in het po en vo krijgt dit thema binnen de school voldoende aandacht. Het Centrum voor School en Veiligheid pleegt hier al voldoende inzet op.

Tabel 2.1 Overzicht landelijke experts en bijbehorende organisaties

Expertthema	Organisaties
Publiek Private Samenwerking	Schuttelaar en Partners
Sport	NOC*NSF
Buurtsportcoach	VBS
Bewegingsonderwijs	KVLO
Welbevinden	Centrum voor School en Veiligheid

De inzet van de experts is gekoppeld aan de schooljaren en liep derhalve in juni 2016 af, de inzet is daarmee beëindigd.

Gezonde School–adviseurs

De vier Gezonde School-adviseurs die aan de projectorganisatie zijn verbonden, werken verspreid over vier regio's in Nederland en bestrijken 25 GGD-regio's. De Gezonde School-adviseurs hebben vanuit hun achtergrond een regionaal netwerk dat een schakel vormt tussen de projectorganisatie en bestaande regionale samenwerkingsverbanden en tussen de projectorganisatie en het onderwijs. Een voorname taak van de Gezonde School-adviseurs is het ondersteunen van scholen die advies op maat hebben aangevraagd. Dit doen zij in afstemming met regionale GGD-medewerkers die ook advies-op-maat-trajecten uitvoeren (zie ook paragraaf 3.3 en 3.4).

Communicatieactiviteiten landelijk

Binnen de werkgroep worden afspraken gemaakt over de externe communicatie vanuit het programma Gezonde School. Ook is inbreng geleverd voor het programma Gezonde School 2017-2020.

De werkgroep communicatie wordt geleid door de regisseur Gezonde School die is aangesteld door de Onderwijsagenda SBGL in nauwe samenspraak met het RIVM/CGL en GGD GHOR Nederland. In de werkgroep participeren communicatieadviseurs namens de drie onderwijsraden, het RIVM/CGL, GGD GHOR Nederland, de landelijke thema-instituten en de gezondheidsfondsen die eveneens een deel van de uitvoering verzorgen. Er zijn het afgelopen jaar zes bijeenkomsten geweest van de werkgroep communicatie.

Om over het ondersteuningsaanbod goed en duidelijk te communiceren adviseerde de werkgroep over de in te zetten communicatiemiddelen en de inhoud daarvan en is de communicatie verder gestroomlijnd. Om te zorgen voor een meer eenduidige externe presentatie van het programma Gezonde School is het Gezonde School-logo aangepast voor regionale GGD'en. Ook wordt in opdracht van GGD GHOR Nederland een format voorbereid voor een regionale Gezonde School-website die bestaat uit informatie direct vanuit www.gezondeschool.nl, aangevuld met regionale activiteiten, contactpersonen en diens activiteiten. Verder is een 'praatplaat' ontwikkeld door GGD GHOR Nederland voor scholen en Gezonde School-adviseurs en heeft de werkgroep de brochures over Gezonde School geactualiseerd. Verder is met externe stakeholders gesproken zoals JOGG, stichting Kind en Voeding en NL2025. Tenslotte was Gezonde School met een stand aanwezig op de congressen van de PO-Raad, de VO-raad, de MBO Raad, de Algemene Vereniging van Schoolleiders en de beurs Kindvak 2016 en is de beursdeelname aan de NOT 2017 voorbereid.

Communicatie naar het onderwijs

De onderwijsagenda SBGL communiceert over Gezonde School via de gebruikelijke kanalen van de onderwijsraden: o.a. de websites van de raden, nieuwsbrieven en sociale media. Daarnaast wordt ook gebruikgemaakt van de verspreidingskanalen van de organisaties waarmee binnen de opgerichte werkgroep communicatie wordt samengewerkt, met name RIVM Centrum Gezond Leven en GGD GHOR Nederland. Omdat de communicatieactiviteiten zoals de website gezondeschool.nl aan de uitvoering van de onderwijsagenda gerelateerd zijn, komen ze hier ook kort aan de orde.

Scholen worden uitvoerig geconsulteerd bij de ontwikkeling van communicatietools. Dit is bijvoorbeeld gebeurd bij de ontwikkeling van de RIVM-website gezondeschool.nl. Ook bij de voortdurende verbetering van de website wordt het onderwijs betrokken. Net als in 2015 hebben scholen die hebben deelgenomen aan het Nationaal Schoolontbijt een mailing ontvangen om hen aan te sporen om een vervolgstap richting structurele gezondheidsbevordering te zetten.

Eind 2015 is het 'kompas gezonde school' samengesteld door de onderwijsagenda SBGL, GGD GHOR Nederland en RIVM CGL. In dit kompas is het volgende geconcludeerd over de bezoekerscijfers van

gezondeschool.nl. De afgelopen vijf jaar is een stijgende trend te zien in de bezoekcijfers van Gezondeschool.nl, tot circa 14.000 per maand in het voorjaar van 2015. Gemiddeld 70 procent van de bezoekers die per kwartaal op Gezondeschool.nl komt, is nieuw op de website en circa 19 procent keert in deze periode terug op de website.

In april 2016 is door GGD GHOR Nederland de zogenoemde inspiratietour Gezonde School georganiseerd voor onderwijsprofessionals uit het po, vo of mbo. Tijdens deze tour werden gastscholen bezocht die lieten zien wat de Gezonde School voor hun school betekent en wat betrokkenen ervan merken. Daarnaast werden praktische tips gegeven.

Quickscan: hoe gezond is jouw school?

In aanvulling op het ondersteuningsaanbod is een online quickscan ontwikkeld die kan helpen om aandachtspunten voor Gezonde School-beleid te identificeren.¹⁰ Webstatistieken in tabel 2.2 geven zicht op het gebruik van de quickscan naar onderwijssector. Het aantal weergaven van de uitslagpagina komt niet overeen met het aantal unieke scholen dat de quickscan heeft ingevuld. Meerdere doelgroepen (docenten, ouders, leerlingen) kunnen de vragenlijst invullen.

Tabel 2.2 Overzicht unieke paginaweergaven van de quickscan Hoegezondisjouschool.nl in periode van 29 oktober 2015 t/m 1 november 2016 naar onderwijstype, in aantallen

	primair onderwijs	voortgezet onderwijs	middelbaar beroepsonderwijs
Startpagina test	3.722	1.267	754
Uitslagpagina	1.900	523	465
Printweergave	667	109	61

Bron: Onderwijsagenda SBGL o.b.v. google analytics november 2016

Afstemming beroepsopleidingen

Voor de borging van Gezonde School op de langere termijn is het van belang om beroepsopleidingen die voor het onderwijs opleiden in de principes van Gezonde School mee te nemen. Vanuit de Onderwijsagenda SBGL, RIVM/CGL en GGD GHOR Nederland zijn diverse activiteiten ondernomen richting de mbo-opleiding Sport en Bewegen, de hbo-opleiding tot leerkracht in het basisonderwijs (pabo) en de hbo-opleiding tot leraar lichamelijke opvoeding (ALO). Er is vanuit diverse hbo-instellingen belangstelling getoond voor Gezonde School in het hbo. Overleg naar aanleiding hiervan heeft geresulteerd in een brede bijeenkomst voor hbo-opleidingen om te bespreken wat de mogelijkheden voor Gezonde School in het hbo zijn.

Wat betreft de hbo-opleiding tot leerkracht in het basisonderwijs is via de coördinator van het specialisme 'sport en gezonde school' binnen de pabo in Leiden een beeld verkregen van de voortgang van deze afstemming. De pabo Leiden is vier jaar geleden gestart met de ontwikkeling van het specialisme 'specialist sport & gezonde school', omdat er een duidelijke vraag was naar leerkrachten

¹⁰ www.hoegezondisjouschool.nl

die verstand hebben van gezondheidsbevordering.

Er zijn nu drie modules in de ontwikkel- en testfase. Er zijn zes pabo's die betrokken zijn als *pilot*-school en er zijn zeven pabo's die als klankbordgroep meedenken over de invulling van het programma. Er is veel interesse in dit project en er is ook veel enthousiasme vanuit de pabo's. Modules 1 en 2 zijn uitgewerkt en worden momenteel getest. Module drie zal volgend jaar worden getest.

Er zal in de komende jaren voor bestaande leerkrachten eveneens een nascholing plaatsvinden die daarmee ook hun certificaat 'specialist sport & gezonde school' kunnen halen. Specialisten sport en gezonde school kunnen scholen waar ze werkzaam zijn ondersteunen in het uitzetten van de aanvragen op Gezonde School-gebied. Ze leren te kijken waar de behoefte ligt van de doelgroep die op die school aanwezig is. Ook leren ze om op scholen draagvlak te creëren en zorgen deze specialisten dat Gezonde School-beleid structureel wordt. De nieuwe koers van de Gezonde School legt de focus meer op voeding en bewegen. Deze focus was al aanwezig in het specialisme, waardoor deze nieuwe koers goed aansluit.

2.3 Lokale samenwerking en afstemming

Niet alleen op landelijk niveau is het de bedoeling dat tussen partijen die zich bezighouden met activiteiten in relatie tot thema's van de Gezonde School betere verbindingen tot stand komen. De afstemming op strategisch niveau moet ook op operationeel niveau (lokaal) zijn uitwerking krijgen.

Onderwijsagenda SBGL en de inzet van buurtsportcoaches

Buurtsportcoaches kunnen vanuit hun functie een bijdrage leveren aan het stimuleren van een gezonde leeromgeving op scholen en kunnen een rol spelen binnen de Gezonde School-aanpak. Vanuit de onderwijsagenda SBGL worden scholen gestimuleerd om met buurtsportcoaches samen te werken in het kader van de Gezonde School-aanpak. De expert buurtsportcoaches heeft zich vooral beziggehouden om de kennis van buurtsportcoaches over de Gezonde School-aanpak verder te ontwikkelen door workshops bij de regionale bijeenkomsten van Sport en Bewegen in de Buurt te organiseren. De volgende activiteiten hebben het afgelopen jaar plaatsgevonden om de kennis van buurtsportcoaches over Gezonde School verder te ontwikkelen:

- Workshops geven en materiaal verspreiden over de Gezonde School tijdens lerende netwerken voor buurtsportcoaches.
- Kennisverspreiding over Gezonde School via de website www.sportindebuurt.nl en de nieuwsbrief Combinatiefuncties Onderwijs.
- De ontwikkeling van een nascholingsaanbod voor buurtsportcoaches dat is aangeboden door de vier Gezonde School-adviseurs van de onderwijsagenda SBGL.

Er wordt niet gemonitord in hoeverre buurtsportcoaches bij Gezonde School betrokken zijn. Wel zijn enkele lokale voorbeelden bekend dat buurtsportcoaches bij het Gezonde School-beleid worden ingezet. In de provincie Drenthe bijvoorbeeld helpen buurtsportcoaches actief om scholen het vignet Bewegen en Sport te behalen. Er zullen 100 scholen op deze manier worden bereikt.

Afstemming met JOGG-aanpak en Gezonde School-kantines

Op verschillende manieren is tussen de onderwijsagenda SBGL en de JOGG-aanpak samenwerking en afstemming gezocht. Zo kregen scholen in JOGG-gemeenten de afgelopen jaren voorrang in de toekenning van ondersteuning bij het werken aan Gezonde School. De JOGG-aanpak is een lokale integrale aanpak ter preventie van overgewicht onder kinderen en jongeren en richt zich op wijken waar het percentage overgewicht onder jongeren (0-19 jaar) het hoogst is.

Met steun van het voedingscentrum en de GGD wil JOGG met het project de Gezonde School-kantine bijdragen aan een gezonde omgeving op scholen. Met dit project kan een basis worden geboden voor een gezondere leefstijl via een gezond drank- en voedingsaanbod. Ook de cateraars, leveranciers en producenten worden gestimuleerd om gezondere producten te leveren. Om dit te bewerkstelligen heeft JOGG een akkoord met prestatieafspraken opgesteld. Het 'Akkoord Gezonde Voeding Op Scholen' is op 13 oktober 2015 door 23 bedrijven ondertekend en is een aangescherpt vervolg op het Handvest Gezonder Voedingsaanbod op Scholen (looptijd 2011-2015). Door de aanscherping is een aantal partijen afgehaakt. Het akkoord loopt tot en met 2020 en richt zich op alle individuele scholen in het voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs die door een ondertekenaar van het akkoord worden bediend. Partijen die het akkoord ondertekenen, voldoen voor de scholen die zij bedienen aan het niveau 'zilver' volgens de Richtlijnen Gezondere Kantines van het Voedingscentrum. Alle ondertekenaars hebben zich gecommitteerd aan het doel om in 2020 op 25% van de scholen die zij bedienen het niveau 'goud' te hebben gerealiseerd.

Afstemming met Jump-in

Bij GGD Amsterdam wordt gewerkt met het scholenprogramma Jump-in. Dit programma helpt Amsterdamse basisscholen om kinderen meer te laten bewegen en gezonder te laten eten. Alle poscholen die in Amsterdam met Jump-in werken, zijn in 2016 uitgenodigd om een vignet gezonde school aan te vragen voor de thema's Bewegen, Sport en Voeding. Bij deze scholen werd een versnelde aanvraagprocedure gehanteerd.

Afstemming met speciaal onderwijs

Het programma Special Heroes wordt in het speciaal onderwijs ingezet om bij kinderen een gezonde leefstijl te stimuleren. In overleg met de KVLO en de Gezonde School is met Special Heroes een samenwerking aangegaan. Het speciaal onderwijs is hierbij benaderd voor de aanvraag van een vignet Gezonde School, waarbij een speciaal format is ontwikkeld om het hen gemakkelijk te maken.

Het speciaal onderwijs wordt ook gestimuleerd om een Gezonde School te worden. Speciaal onderwijs kan voor zowel primair speciaal onderwijs als voor voorgezet speciaal onderwijs een vignet aanvragen. Eind 2016 zijn op het speciaal onderwijs 67 vignetten Gezonde School behaald.

Afstemming met de lokale jeugdgezondheidszorg

Vanuit de Gezonde School is ingezet op het versterken van de contacten met de lokale jeugdgezondheidszorg. Veel JGZ-medewerkers zijn daarom getraind in de Gezonde School-aanpak. De aard van de werkzaamheden van de JGZ, de training in de Gezonde School-aanpak en de invoering van het extra contactmoment met adolescenten, heeft ervoor gezorgd dat de medewerkers van de JGZ de koppeling kunnen maken tussen individuele leerlingenzorg en collectieve preventie.

3. Ontwikkeling Gezonde School-beleid op scholen

In dit hoofdstuk beschrijven we de vorderingen in de ontwikkeling van Gezonde School-beleid op scholen. De gezamenlijke sectoroverstijgende doelstelling van de Onderwijsagenda SBGL richt zich namelijk op een substantiële uitbreiding van het aantal scholen met Gezonde School-beleid binnen alle onderwijstypen. Dit zou in 2016 moeten leiden tot minimaal 850 uitgereikte Gezonde School-vignetten. De mate waarin op schoolniveau Gezond School-beleid wordt gevoerd, brengen we aan de hand van registraties in beeld.

3.1 Ondersteuning bij ontwikkeling Gezonde School-beleid

Toegekende ondersteuning over periode 2013 – 2016

Het ondersteuningsaanbod heeft nu vier keer plaatsgevonden¹¹. Scholen konden voorgaande jaren kiezen uit advies op maat door een Gezonde School-adviseur, vergoeding van taakuren (door eigen medewerkers) of Gezonde School-activiteiten. Inmiddels zijn van verschillende rondes de resultaten bekend, bijvoorbeeld hoeveel aanvragen zijn ingediend of wat scholen hebben gekozen¹².

In figuur 3.1 wordt een overzicht gegeven van het totaal aantal toegekende ondersteuningsaanvragen per onderwijstype in 2013, 2014, 2015 en 2016. Over de jaren 2013 tot en met 2016 zijn in totaal 3.948 ondersteuningsaanvragen toegekend. Als we een onderscheid maken naar onderwijstype blijkt twee derde (67%) van de toegekende aanvragen binnen het primair onderwijs te vallen, iets minder dan een kwart (24%) is naar het voortgezet onderwijs gegaan en negen procent is in het middelbaar beroepsonderwijs toegekend.

Figuur 3.1 Overzicht van het aantal toegekende ondersteuningsaanvragen per onderwijssector in 2013, 2014, 2015 en 2016

Bron: RIVM, bewerking Mulier Instituut

¹¹ Vijf keer wanneer ook de ondersteuningsronde wordt meegeteld, die in 2012 door RIVM-CGL plaatsvond in het kader van #Jeugdimpuls Gezonde Leefstijl.

¹² <https://www.gezondeschool.nl/advies-en-ondersteuning/ondersteuningsaanbod/resultaten-eerdere-rondes>

In het document 'Kompas Gezonde School' is vorig jaar (december 2015) onder andere beschreven hoe de verdeling is van het ondersteuningsaanbod over GGD-regio's, JOGG-gemeenten en SES-wijken over de jaren 2013, 2014 en 2015. Scholen in JOGG-gemeenten en in wijken met een lage SES kregen voorrang bij de toekenning.

GGD IJsselland, GGD Hart voor Brabant en GGD Hollands Midden hadden over die periode het grootste aantal toegekende aanvragen van unieke scholen (respectievelijk 171, 142 en 140).

Van de po-, vo- en mbo-scholen is het ondersteuningsaanbod uitgesplitst naar JOGG-gemeente. Van het po is 53% van het toegekende ondersteuningsaanbod geen JOGG-gemeente en 41% wel, van de overige scholen is de herkomst onbekend. Van het vo is 41% van het ondersteuningsaanbod geen JOGG-gemeente en 47% wel, van de overige scholen is de herkomst onbekend. Ten slotte is in het mbo 32% geen JOGG-gemeente en 43% wel een JOGG-gemeente, van de overige scholen is de relatie met JOGG onbekend.

Wanneer wordt gekeken naar het aantal toekenningen van het ondersteuningsaanbod in wijken met een lage, midden en hoge sociaaleconomische status, dan blijkt dat dit wisselt per onderwijstype. Op het po zijn de meeste toekenningen gedaan in een lage SES-wijk (namelijk 40% tegen 25% in een hoge SES-wijk). Op het vo zijn de meeste toekenningen gedaan in wijken met een midden SES (namelijk 35%, tegenover 34% in wijken met een laag SES en 31% in wijken met een hoog SES. In het mbo zijn de meeste toekenningen gedaan in wijken met een hoge SES (namelijk 39%, tegenover 30% in wijken met een lage SES en 31% in wijken met een midden SES).

Ontwikkeling in 2016

De uitvoering van de Onderwijsagenda SBGL was gepland tot eind 2016. Bij het opstellen van het programma was voor 2016 geen ondersteuningsaanbod voorzien. Door het vrijkomen van extra budget van de ministeries van Volksgezondheid, Welzijn en Sport; Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de Hartstichting, was het ook dit jaar mogelijk een ondersteuningsronde te houden. Het ondersteuningsaanbod is uitgevoerd door de onderwijsagenda Sport, Bewegen en een Gezonde Leefstijl, Hartstichting, het Nationaal Programma Preventie, GGD GHOR Nederland en met medewerking van het RIVM CGL.

De soort ondersteuning is in 2016 vereenvoudigd ten opzichte van de voorgaande jaren en nadrukkelijker gericht op het verwerven van het vignet Gezonde School. Het ondersteuningsaanbod bestond in 2016 uit een geldbedrag van € 2.800,-. De scholen kregen een bedrag van € 2.000,- voor de vergoeding van taakuren van een eigen medewerker van de school. Daarnaast kregen de scholen maximaal € 800,-/ongeveer 10 uur van begeleiding door een Gezonde Schooladviseur, wat een vast gegeven was. Dit is voor het begeleiden van de aanvraag van een themacertificaat van het vignet Gezonde School.

Aanvragen voor ondersteuning

De aanvragen voor ondersteuning in 2016 konden van 15 november tot en met 18 december 2015 worden ingediend door de volgende geselecteerde groepen scholen:

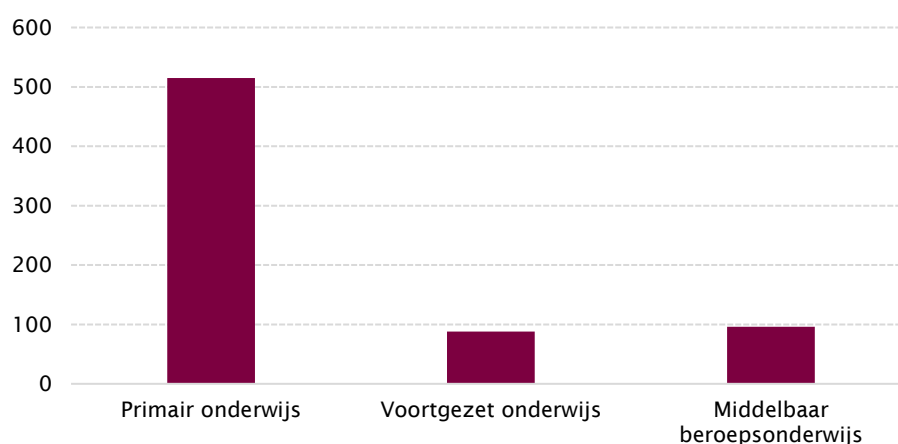
- Basisscholen die in 2015 aan Het Nationaal Schoolontbijt hebben deelgenomen;
- Alle po- en vo-schoollocaties waarvan de aanvraag in 2015 niet of deels is toegekend;
- Alle mbo-schoollocaties.

In januari 2016 zijn, vanwege vrijkomen van extra budget, alle aanvragen gehonoreerd. In totaal hebben bijna 700 schoollocaties een aanvraag gedaan voor ondersteuning bij het werken aan gezondheidsbevordering van leerlingen op hun school. Bij de toekenning van aanvragen is voor 2016 niet op basis van vooraf gestelde criteria (scholen uit een wijk met een lagere sociaaleconomische status en scholen in JOGG-gemeenten) geselecteerd, omdat door extra budget alle aanvragen konden worden toegekend. De school ontving de ondersteuning als ze in de periode januari 2016 tot en met 15 oktober 2016 voldeed aan de voorwaarden voor een themacertificaat van het vignet Gezonde School en dit themacertificaat ook heeft aangevraagd.

Toekenning van ondersteuning

In 2016 zijn 699 ondersteuningsaanvragen toegekend. Hiervan zijn 515 ondersteuningsaanvragen uit het primair onderwijs toegekend, 88 uit het voortgezet onderwijs en 96 uit het middelbaar beroepsonderwijs. In figuur 3.2 is het aantal toekenningen uitgesplitst naar onderwijstype.

Figuur 3.2 Het aantal toekenningen van ondersteuning in 2016, naar onderwijstype, per onderwijslocatie

Bron: RIVM, bewerking Mulier Instituut

3.2 Gerealiseerde vignetten Gezonde School 2013–2016

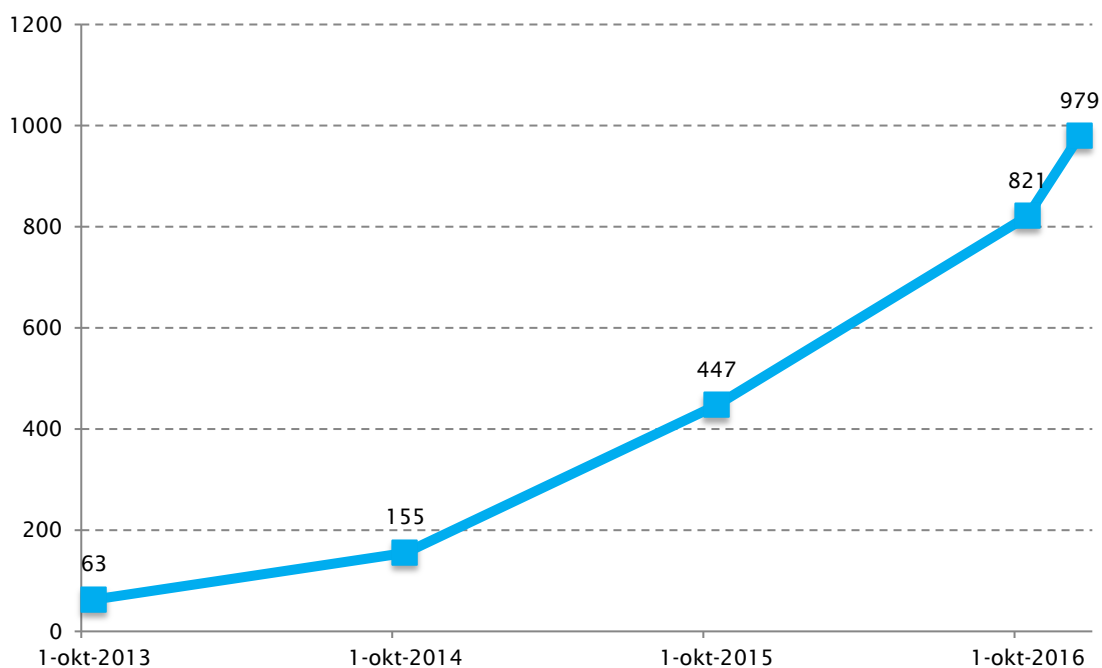
Het doel was om eind 2016 een aantal van 850 Gezonde Scholen te realiseren: 450 locaties in het primair onderwijs (is 6% van het totaal aantal po-scholen), 200 vignetscholen in het voortgezet onderwijs (14,8% van het totaal aantal vo-scholen) en 200 Gezonde Scholen in het middelbaar beroepsonderwijs (33,3% van het totaal aan mbo-locaties).

Medio november 2016 zijn er in totaal 948 Gezonde Scholen, waarvan 716 Gezonde Scholen in het primair onderwijs, 155 in het voortgezet onderwijs en 77 in het middelbaar beroepsonderwijs. Dit betekent dat het totale aantal en het aantal in het primair onderwijs ruim zijn gehaald, maar dat de doelen voor het voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs niet zijn gehaald. Een verklaring voor het niet halen van de streefdoelen in het vo en mbo is dat deze vignetten later zijn ontwikkeld dan de vignetten voor het po. Daarnaast waren de te bereiken streefpercentages, zoals hiervoor vermeld, onevenredig over de betrokken onderwijssectoren verdeeld.

GGD GHOR Nederland heeft voor deze rapportage de tussentijdse cijfers beschikbaar gesteld over het aantal behaalde themacertificaten en het aantal scholen met een vignet Gezonde School in de

verschillende onderwijstypen. In figuur 3.3 wordt de trend in het totaal aantal behaalde vignetten vanaf oktober 2013 tot oktober 2016 weergegeven. Medio november 2016 is het aantal van 850 Gezonde Scholen al behaald.

Figuur 3.3 Ontwikkeling scholen met een vignet Gezonde School 2013–2016 per 1 oktober van elk jaar en 1 december 2016 over alle onderwijstypen

Bron: GGD GHOR Nederland, per 1 december 2016, bewerking Mulier Instituut

Aantal registraties voor het vignet Gezonde School

GGD GHOR Nederland is verantwoordelijk voor het beheer van het vignet Gezonde School. Voor de verschillende themacertificaten van het vignet Gezonde School zijn door partners criteria opgesteld. Deze partners zijn verantwoordelijk voor de beoordeling van een aanvraag van een school. GGD GHOR Nederland controleert de beoordelingsprocedure en stelt vast of het vignet wordt toegekend of afgewezen.

Om een vignet Gezonde School aan te kunnen vragen, moet een school zich registreren bij GGD GHOR Nederland. Niet alle geregistreerde scholen dienen een aanvraag in, maar de registratiecijfers zijn mogelijk wel een indicatie voor het aantal scholen dat een vignet Gezonde School zou willen behalen. Om in aanmerking te komen voor een vignet Gezonde School, moeten scholen voldoen aan de basisvoorwaarden (dit zijn de wettelijke eisen ten aanzien van de gezondheidsthema's) en de criteria van een of meer thema's.

In het kader van de aanvraag voor een vignet Gezonde School zijn per 30 juni 2016 1712 scholen bij GGD GHOR Nederland geregistreerd. Twee jaar geleden, op 20 november 2014, lag dit aantal op 640. Vorig jaar, op 1 oktober 2015, lag dit aantal op 1060. Tabel 3.1 laat het aantal geregistreerde scholen per 30 juni 2016 per onderwijstype zien.

Tabel 3.1 Aantal geregistreerde scholen bij GGD GHOR Nederland in het kader van de aanvraag voor een vignet Gezonde School 2014 en 2016

	primair onderwijs	voortgezet onderwijs	middelbaar beroepsonderwijs	Totaal
Aantal geregistreerde scholen, november 2014	506	110	24	640
Aantal geregistreerde scholen, juni 2016	1307	343	62	1712

Bron: GGD GHOR Nederland

Aantal themacertificaten Gezonde School 2016

Op 1 december 2016 zijn er 979 schoollocaties met een vignet Gezonde School, met in totaal 1253 themacertificaten. In tabel 3.2 wordt het aantal vignetscholen en het aantal themacertificaten per onderwijstype weergegeven. Een vignet Gezonde School is voor drie jaar geldig. Na drie jaar moeten scholen opnieuw een vignet aanvragen. Per oktober 2016 zijn 95 themacertificaten verlopen, verdeeld over 65 scholen. Hiervan zijn 43 themacertificaten verlengd en 52 themacertificaten niet verlengd. Van deze 52 niet verlengde themacertificaten zijn 19 scholen toch een Gezonde School gebleven omdat zij nog een ander geldig themacertificaat hadden. In totaal zijn er dus 33 scholen geen Gezonde School meer.

Tabel 3.2 Aantal Gezonde Scholen en behaalde themacertificaten per onderwijstype, december 2016

	primair onderwijs	voortgezet onderwijs	middelbaar beroepsonderwijs	Totaal
Aantal Gezonde Scholen	739	163	77	979
Aantal themacertificaten	948	204	101	1253

Bron: GGD GHOR Nederland, per 1 december 2016

Themacertificaten in het primair onderwijs

In het primair onderwijs kunnen scholen op zeven thema's een certificaat behalen. Op het thema 'Bewegen en sport' en 'Welbevinden en sociale veiligheid' zijn in het primair onderwijs de meeste themacertificaten behaald. In tabel 3.3 wordt het aantal behaalde certificaten per thema weergegeven, evenals het percentage van het totaal aantal vignetten.

Tabel 3.3 Aantal behaalde certificaten per thema in het primair onderwijs, december 2016

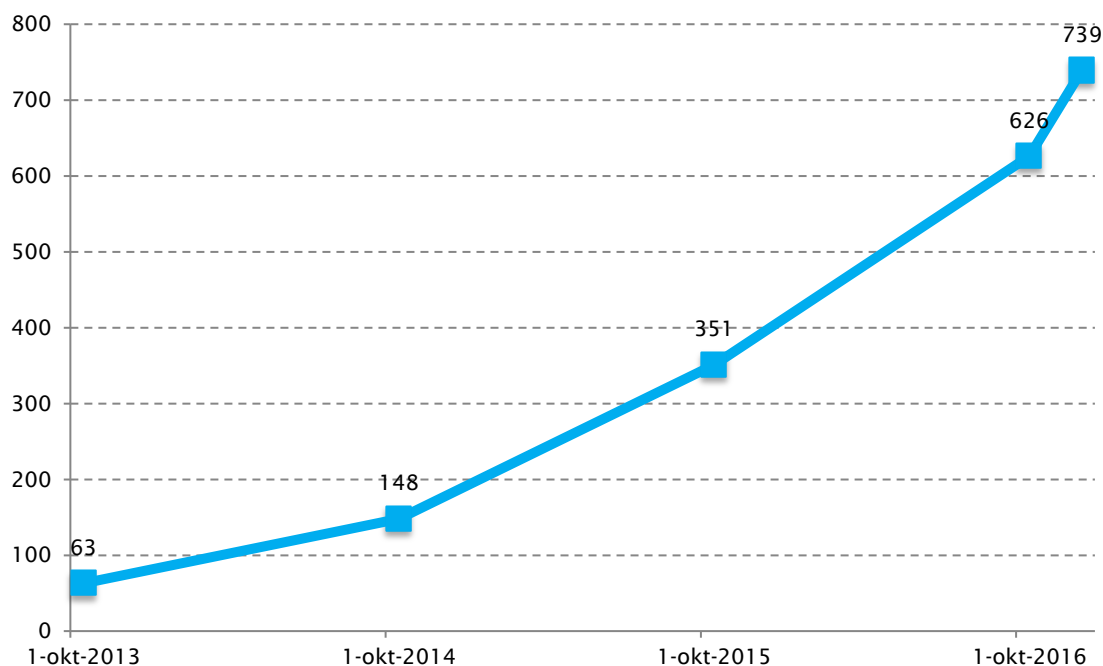
Themacertificaten in het primair onderwijs	Aantal	Percentage
Bewegen en sport	352	37
Welbevinden en sociale veiligheid	281	30
Voeding	241	25
Relaties en seksualiteit	38	4
Roken en alcohol	12	1
Fysieke veiligheid	10	1
Milieu en natuur	9	1
Hygiëne, huid en gebit*	5	1
Totaal	948	100

Bron: GGD GHOR Nederland, per 1 december 2016

*= Het themacertificaat Hygiëne, huid en gebit is per oktober 2015 komen te vervallen

In figuur 3.4 wordt het aantal schoollocaties met een vignet Gezonde School in het primair onderwijs weergegeven per oktober van elk jaar. Het streefdoel van 450 Gezonde Scholen in het primair onderwijs is aan het einde van 2016 behaald.

Figuur 3.4 Ontwikkeling aantal scholen met een vignet Gezonde School 2013–2016 in het primair onderwijs per 1 oktober van elke jaar en per 1 december 2016

Bron: GGD GHOR Nederland, per 1 december 2015, bewerking Mulier Instituut

Themacertificaten in het voortgezet onderwijs

Binnen het voortgezet onderwijs zijn er vijf thema's waarop scholen een certificaat kunnen behalen. In het voortgezet onderwijs wordt op het thema 'Bewegen en sport' het vaakst een themacertificaat behaald. In tabel 3.4 staan de behaalde certificaten per thema weergegeven.

Tabel 3.4 Aantal behaalde certificaten per thema in het voortgezet onderwijs, december 2016

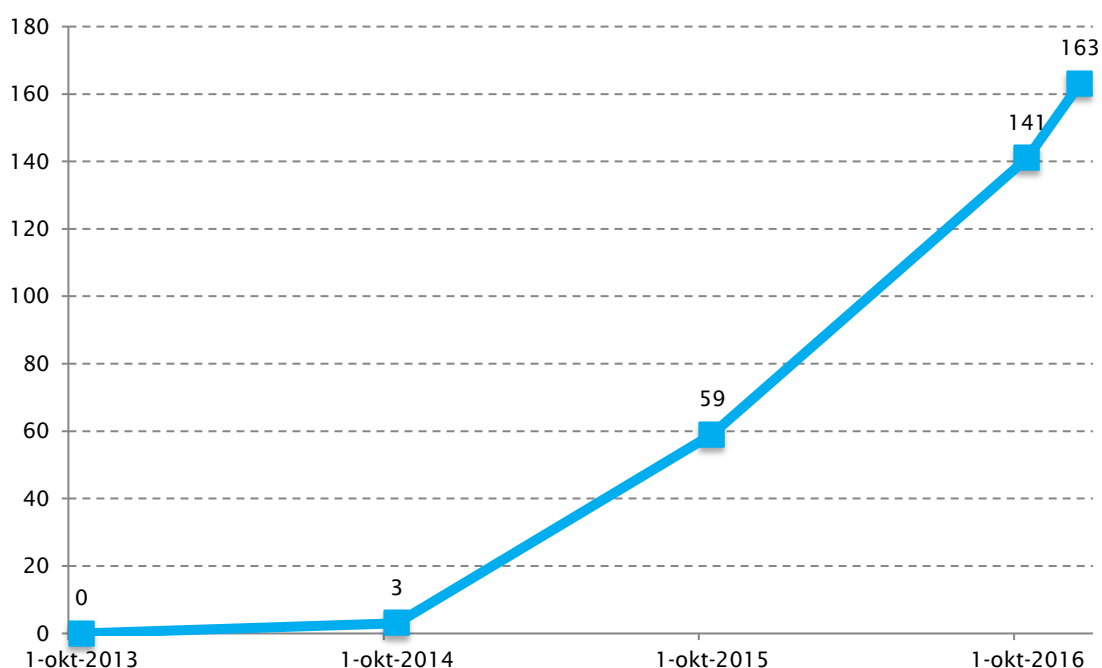
Themacertificaten in het voortgezet onderwijs	Aantal	Percentage
Bewegen en sport	101	50
Voeding	57	28
Welbevinden en sociale veiligheid*	20	10
Roken, alcohol- en drugspreventie	19	9
Relaties en seksualiteit	7	3
Totaal	204	100

Bron: GGD GHOR Nederland, per 1 december 2016

*= Het themacertificaat Welbevinden en sociale veiligheid is per 15 november 2014 opgeleverd

In figuur 3.5 wordt het aantal schoollocaties in het voortgezet onderwijs met een vignet Gezonde School vanaf oktober 2013 tot en met oktober 2016 weergegeven. De latere start (in september 2014) van de vignetten in het voortgezet onderwijs maakt dat het aantal vignetscholen in die periode laag was. Het streefdoel was dat in het voortgezet onderwijs aan het einde van 2016 200 Gezonde Scholen zouden zijn. Per 1 december 2016 is dit met het aantal van 163 Gezonde Scholen in het voortgezet onderwijs nog niet behaald.

Figuur 3.5 Ontwikkeling aantal scholen met een vignet Gezonde School 2013–2016 in het voortgezet onderwijs per 1 oktober van elke jaar en per 1 december 2016

Bron: GGD GHOR Nederland, per 1 oktober 2016, bewerking Mulier Instituut

Themacertificaten in het middelbaar beroepsonderwijs

In het middelbaar beroepsonderwijs kunnen scholen kiezen uit vijf thema's voor het behalen van een themacertificaat. Op het thema 'Bewegen en sport' is het vaakst een certificaat behaald. In tabel 3.5 wordt het aantal behaalde themacertificaten in het middelbaar beroepsonderwijs per thema weergegeven.

Tabel 3.5 Aantal behaalde certificaten per thema in het middelbaar beroepsonderwijs, december 2016

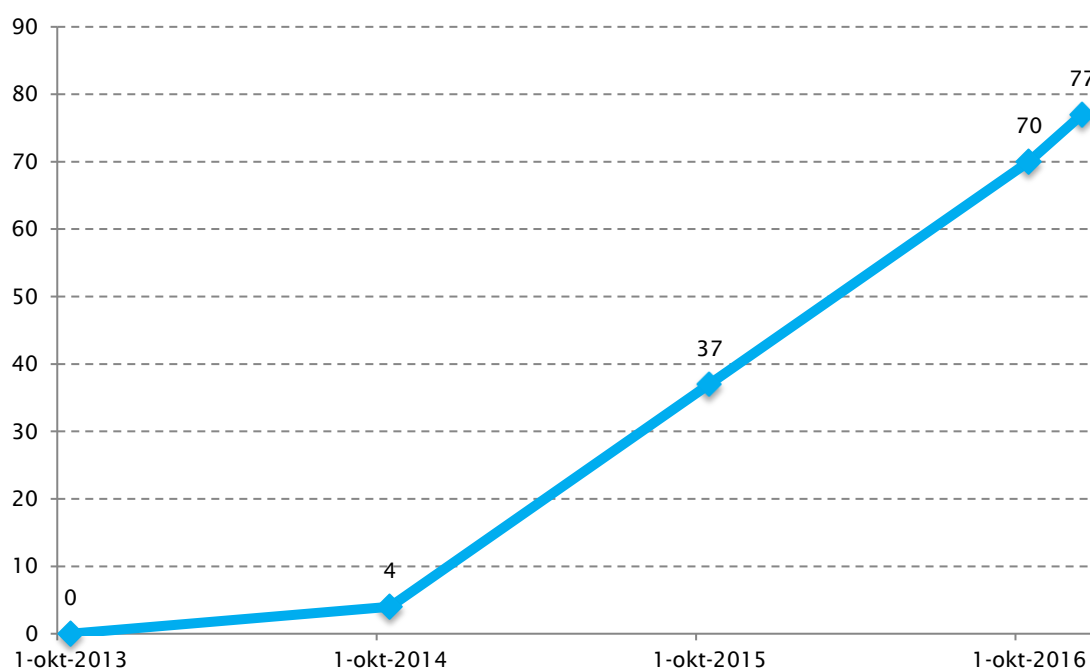
Themacertificaten in het middelbaar beroepsonderwijs	Aantal	Percentage
Bewegen en sport	48	48
Psychosociaal welbevinden*	26	26
Voeding	25	25
Roken, alcohol, drugs en gehoorschade	2	2
Relaties en seksualiteit	0	0
Totaal	101	100

Bron: GGD GHOR Nederland, per 1 december 2016

*= Het themacertificaat Psychosociaal welbevinden is per 24 april 2014 opgeleverd

In figuur 3.6 wordt het aantal schoollocaties in het middelbaar beroepsonderwijs met een themacertificaat van een vignet Gezonde School vanaf oktober 2013 tot en met oktober 2016 weergegeven. Het streefdoel was dat aan het einde van 2016 200 Gezonde Scholen in het middelbaar beroepsonderwijs zouden zijn. Per 1 december 2016 is dit met het aantal van 77 Gezonde Scholen in het middelbaar beroepsonderwijs nog niet behaald.

Figuur 3.6 Ontwikkeling aantal scholen met een vignet Gezonde School 2013–2016 in het middelbaar beroepsonderwijs per 1 oktober van elke jaar en per 1 december 2016

Bron: GGD GHOR Nederland, per 1 december 2016, bewerking Mulier Instituut

Ontwikkeling van het Gezonde School beleid in het mbo

De ontwikkeling van het Gezonde School beleid in het mbo wordt al een aantal jaar gevolgd door de MBO Raad. De rapportage over het schooljaar 2015-2016 'Een gezonde leefstijl in het mbo - stand van zaken 2016' die daaruit voort is gekomen¹³ geeft het volgende beeld.

Over het algemeen blijkt er binnen het mbo steeds meer aandacht voor een gezonde leefstijl te komen. Dit is terug te zien in het lessenaanbod, in de plannen voor de toekomst en op visie- en beleidsniveau. De SBGL-thema's (Sport, Bewegen en Gezonde Leefstijl) zijn in 2016 vaker opgenomen in de onderwijs- en examenregelingen en/of studieguiden van opleidingen dan in 2014 (83% in 2016 tegen 58% in 2014). Het thema Gezonde Leefstijl heeft een bredere invulling gekregen. Hoewel te zien is dat het thema bewegen en sport minder aandacht krijgt in lesverband, is de aandacht voor de andere

¹³ Willemijn Roorda & Paul Duijvestijn (2016): Een gezonde leefstijl in het mbo – stand van zaken 2016. Amsterdam: DSP-groep

gezondheidsthema's juist toegenomen. Deze bredere invulling is in lijn met de koers van de onderwijsagenda SBGL.

3.3 Inzet Gezonde School–adviseurs

De Gezonde School-adviseurs in Nederland zijn vooral medewerkers van de lokale GGD en JGZ. Deze groep is aangevuld vanuit de Onderwijsagenda SBGL met vier regionale adviseurs die scholen begeleiden in die regio's waar minder capaciteit is. De adviseurs enthousiasmeren en informeren scholen over de Gezonde School en ondersteunen en begeleiden de scholen in het worden van een Gezonde School. Ook het creëren van een netwerk rondom de school is een belangrijk onderdeel van het werk. Concreter gezegd houdt dat onder meer in: het houden van presentaties over de Gezonde School, het bezetten van een Gezonde School-stand tijdens bijeenkomsten, werkzaamheden met JOGG en vakleerkrachten, directie-overleggen, het bijwonen van het congres van de PO-Raad en gezonde schoolpleincongressen. Over de uitgevoerde activiteiten rapporteren de adviseurs per school. Over 2013 en 2014 zijn van 592 scholen eindrapportages ingevuld ('Kompas Gezonde School' 2015).

Bij 75 procent van de 592 eindrapportages wordt gesteld dat zeker zaken structureel in gang zijn gezet. Bij 10 procent van de 592 eindrapportages wordt gesteld dat het advies op maat-traject niet zal leiden tot structurele veranderingen. Zaken die volgens de Gezonde School-adviseurs structureel in werking zijn gezet zijn: een Gezonde School werkgroep opgezet (33%), beleid gemaakt (72%), langetermijn planning gemaakt (56%) en visie Gezonde School opgesteld (41%).

De Gezonde School-adviseurs hebben over deze periode (2013 en 2014) ook de vraag beantwoord op welke onderdelen van de Gezonde School-aanpak tijdens de begeleiding voortgang is geboekt. Educatie, het helpen kiezen en uitvoeren van activiteiten, opzetten van een Gezonde School-beleid, inzetten op een Gezonde School-omgeving en het vergroten van draagvlak kwamen het meest voor.

3.4 Ervaringen van Gezonde School–adviseurs over 2016

In 2016 is een telefonisch interview gehouden met drie van de vier regionale Gezonde School-adviseurs van de onderwijsagenda SBGL. De overige Gezonde School-adviseurs zijn in dienst van de lokale GGD. De volgende informatie is een beschrijving van deze interviews.

Verandering in rol

Op de vraag of de adviseurs verandering hebben gemerkt in hun rol, antwoordden zij dat de Gezonde School in het begin 'verkocht' moest worden, scholen moesten worden overtuigd van het nut en de werkzaamheden en waren daardoor voornamelijk gericht op de promotie van de Gezonde School en implementatie op scholen. Geleidelijk aan werd de Gezonde School steeds bekender, waardoor de adviseurs meer vraaggericht konden werken. Ook gaat de samenwerking met omliggende partijen tegenwoordig makkelijker, omdat iedereen elkaar steeds beter weet te vinden.

Betrokkenheid lokale organisaties

Lokale organisaties zijn belangrijk voor de toekomstige steun rondom scholen. Scholen kunnen het niet alleen, hebben daarvoor partners (combinatiefunctionarissen, Voedingscentrum, GGD, welzijn of JOGG) in hun directe omgeving nodig om hen te ontzorgen. Samenwerking zorgt ervoor dat de thema's tijdens en na schooltijd structureel worden aangepakt. Door het proces van bekendheid wat de Gezonde School heeft doorgemaakt is er nu meer betrokkenheid van de lokale organisaties. Gemeentes spelen bij deze betrokkenheid een sturende en regisserende rol.

Samenwerking met GGD

De Gezonde School-adviseurs hebben regelmatig contact met gehad met GGD'en, met name over de verdeling van scholen die ondersteuning hebben aangevraagd. Dit heeft geresulteerd dat GGD'en vaak de ondersteuning van het primair onderwijs op zich namen en dat de Gezonde School-adviseurs zich meer hebben gefocust op het voortgezet onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs. De adviseurs gaven aan dat dit contact goed was, maar dat het soms lastig was omdat de GGD en de adviseurs vanuit verschillende rollen en taakverdelingen werkten. Zo werkten GGD'en op dit gebied veelal via de JGZ-verpleegkundige, die handelt vanuit het signaleren op individueel kindniveau en goed op de hoogte is van welk gedrag op school plaatsvindt. De Gezonde School-adviseurs hebben meer 'van bovenaf' gekeken, waren onafhankelijker en spraken met de directeurs en partners in de omgeving van de school. Een Gezonde School-adviseur benoemde dat het nuttig kon zijn om samen met de JGZ-verpleegkundige aan de slag te gaan om deze verschillende invalshoeken te belichten.

Ervaringen en bijzonderheden in 2016

De adviseurs waren allen positief over hun ervaringen in het afgelopen jaar. De Gezonde School begint steeds meer te leven, dus vanuit de scholen kwam er steeds meer vraag. Ook was er dit jaar minder frustratie over de toekenning van de aanvragen, omdat alle aanvragen zijn toegekend. Het werd lastig gevonden dat er dit jaar extra veel nadruk lag op het behalen van vignetten.

"We wisten dat de voortgang en financiële honorering vanuit de ministeries mede afhankelijk zouden zijn van het aantal behaalde vignetten, dus er stond ook een soort druk op de ketel om het aantal vignetten te behalen, dus dat betekent ook dat je daar achteraan moest jagen".

Daarnaast was de onduidelijke toekomst van de Gezonde School een factor die onder andere de overdracht van taken naar scholen en de communicatie naar scholen bemoeilijkte.

Bijzondere projecten die dit jaar extra aandacht kregen, waren de gezonde- en rookvrije schoolpleinen. De adviseurs gaven aan positief te zijn over de realisatie van deze projecten en dachten dat deze pleinen een bijdrage zullen leveren aan gezonder gedrag op het schoolplein. Het werd ook als positief ervaren dat deze pleinen tot stand kwamen in samenwerking met omgevingspartijen. Over deze pleinen zei een adviseur:

"Mijns inziens zou een Gezonde School-kantine en een rookvrij schoolterrein in de basisvoorwaarden van het vignet moeten staan en niet aan een thema worden gekoppeld. Dit omdat deze onderdelen de meest zichtbare plekken in de school zijn en dus belangrijk zijn voor de uitstraling van een Gezonde School".

Er werd als aandachtspunt gegeven dat deze pleinen een wens zijn van vele scholen, maar dat financiële middelen een knelpunt zijn. Daarnaast is het van belang om bij het primair onderwijs te letten op de rokende ouders die hun kinderen wegbrengen of ophalen. Roken is hierdoor niet alleen een probleem van het voortgezet onderwijs. Een rookvrij schoolplein wordt een wettelijk vereiste, waardoor het rookprobleem op het schoolterrein is opgelost. Er moet echter nog wel een oplossing gevonden worden voor roken buiten het schoolterrein.

Draagvlak Gezonde School

De adviseurs merkten op dat de Gezonde School steeds bekender wordt, dat het steeds meer gaat leven en er dat er veel enthousiasme over is. Het draagvlak verschilt vaak per schooltype. Scholen die focussen op bepaalde doelgroepen, zoals praktijkscholen en speciaal onderwijs, konden gemakkelijker een gezonde school bewerkstelligen dan scholen die veel verschillende doelgroepen rond hebben lopen. Zo heerst bijvoorbeeld op praktijkscholen al een grote mate van discipline en betrokkenheid. De bestaande structuur daar zorgt er voor dat het gemakkelijk is om ook gezonde scholen te worden.

“Dat kwam door de cultuur en structuur in de school die al heerste met het oog op de doelgroepen”.

In het basisonderwijs is een directeur cruciaal voor het draagvlak. Bij grotere scholen wordt meer gedelegeerd, dus hangt het draagvlak minder af van een directeur en meer van de onderdirecteuren of docenten die affiniteit hebben met het onderwerp van gezondheidsbevordering.

Er werd gesteld dat de gezonde school een begrip is geworden en dat scholen de meerwaarde zien voor hun eigen school. Gezien het aantal bereikte scholen is er nog wel een wereld te winnen.

Terugblik afgelopen jaren

De adviseurs hebben de afgelopen jaren een aantal belangrijke resultaten gezien. Er heeft goede positionering plaatsgevonden. De gezonde school is een overkoepelend begrip geworden waarin ook andere gezondheidsbevorderende projecten thuishoren, zoals het gezonde schoolplein, wat een onderdeel is geworden van de Gezonde School. Er zijn grote stappen gezet en er is draagvlak gecreëerd. De adviseurs zijn positief over Gezonde School en merken verandering binnen een school als een Gezonde School tot stand is gekomen:

“Dan heerst er een andere sfeer en worden uiteindelijk de leerprestaties beter. Ik hoop ook dat het een wettelijk vereiste binnen het onderwijs wordt”.

Ze zijn ook positief over hun werk en vonden het prettig om de scholen verder te helpen.

De adviseurs hebben ook een aantal belemmeringen en uitdagingen van het werk genoemd. Volgens de adviseurs was het handiger geweest als hun werkregio's kleiner waren geweest of als er meer tijd was geweest voor de scholen, omdat er nu vaak prioriteiten moesten worden gesteld. Het werd belemmerend gevonden als een contactpersoon bij een school of GGD wegviel, omdat ze dan soms weer helemaal opnieuw moesten beginnen. De aandachtswijken zijn een uitdaging omdat die al zoveel aan hun hoofd hebben. Deze wijken hebben andere prioriteiten en hebben daardoor meer aandacht nodig. Daarnaast was het lastig om aan bepaalde eisen binnen het beleid van de Gezonde School te voldoen. Het gaat de adviseurs niet om het bordje op de muur of dat alles alleen op papier staat.

“Het gaat erom dat de school met partners (ouders, team) op een lijn zitten, mogelijk ook met partners in de omgeving, dat maakt het sterker, liever kleine stappen met zijn allen, dan grote papieren stappen”.

Toekomst

De adviseurs zijn benieuwd wat de toekomst brengt. De Gezonde School sluit heel goed aan bij de wensen en behoeften van scholen, dus het is een goede manier om aan gezondheidsbevordering te werken. De adviseurs hebben een aantal aandachtspunten voor de toekomst gegeven. Ten eerste zijn er zorgen geuit over de verminderde financiële situatie met betrekking tot Gezonde Scholen. Er is minder geld beschikbaar, waardoor er minder ondersteuning voor de scholen is. Het zou kunnen dat deze ondersteuning voor veel scholen nog wel nodig is. Daarnaast moet worden gewaakt voor een vignet alleen voor kwetsbare groepen, omdat het op alle scholen belangrijk is om aan gezondheid te werken. Het wordt als zeer belangrijk gezien dat er continuering van gezondheidsbevordering plaatsvindt. Met name op het gebied van de overgang van primair onderwijs naar voortgezet onderwijs, maar ook binnen de school en in de omgeving van de school.

“Als kinderen op het primair onderwijs veel hebben geleerd over gezondheid, maar als er geen continuering is op het voortgezet onderwijs, dan zal dat allemaal verloren zijn. Die doorgaande lijn is dus van belang. Daarnaast is er lokaal beleid nodig voor de continuering in de omgeving van het kind. Als de school gezond is, maar de sportvereniging niet, dan heeft het ook minder nut. De omgeving is dus ook erg belangrijk”.

Ten slotte zien de adviseurs het specialisme binnen beroepsopleidingen als een belangrijke bijdrage aan de continuïteit van de gezonde school. Als iemand binnen de school de nut en noodzaak van de gezonde school kent en ook toegang heeft tot relevante personen, dan is dat winst voor de continuïteit van de Gezonde School.

4. Schoolomgeving

Gedurende de looptijd van de Onderwijsagenda SBGL zijn twee additionele projecten gestart die op de schoolomgeving zijn gericht. Dat zijn de projecten Gezonde Schoolpleinen en rookvrije schoolpleinen. Het verbinden met deze projecten sluit aan bij de doelstelling van de Onderwijsagenda SBGL om beter samen te werken en eenduidiger naar scholen te communiceren. In dit hoofdstuk gaan we uitgebreid in op de voortgang van beide projecten. De informatie in dit hoofdstuk komt voort uit onderzoek van het Mulier Instituut en Alterra en uit aanvullende informatie van de projectleiders van beide projecten.

4.1 Gezonde Schoolpleinen

Het doel van het project Gezonde Schoolpleinen is een plein te realiseren waar kinderen volop kunnen spelen en bewegen in een uitdagende, groene en rookvrije omgeving. Dat is belangrijk voor een gezonde ontwikkeling en heeft een positief effect op het concentratievermogen en de leerprestaties. Een van de criteria voor het realiseren van een Gezond Schoolplein is het behalen van het vignet Gezonde School. De scholen worden ondersteund door Jantje Beton, Instituut voor natuureducatie en natuurbehoud (IVN) en de regionale GGD. De scholen betrekken de kinderen bij ontwerp, de uitvoering, het beheer en onderhoud van het schoolplein.

Activiteiten ten behoeve van Gezonde Schoolpleinen

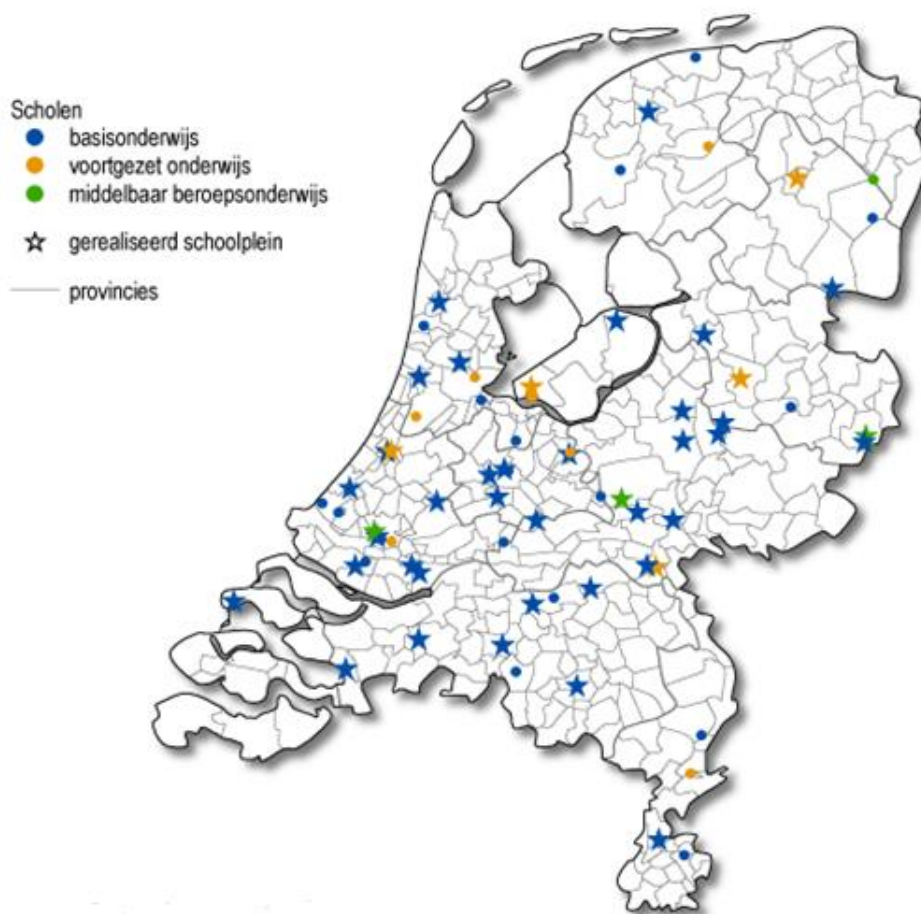
Er zijn dit jaar tien regiobijeenkomsten geweest met ongeveer 1000 deelnemers. Deze bijeenkomsten waren gericht op de vraag hoe een school een Gezond Schoolplein kan realiseren, gebruiken en onderhouden. De bijeenkomsten waren bedoeld voor iedereen die bezig is met of geïnteresseerd is in het groener en gezonder maken van de schoolomgeving in het primair-, voortgezet- en middelbaar beroepsonderwijs. Verder is in april 2016 vanuit het project Gezonde Schoolpleinen de eerste buitenlesdag georganiseerd. Hieraan deden 135 scholen mee. 11 april 2017 komt hierop een vervolg.

Stand van zaken Gezonde Schoolpleinen 2016

In totaal zijn aan scholen 70 toekenningen gedaan voor een Gezonde Schoolpleinproject. Twee toekenningen zijn naar één locatie gegaan waar drie scholen zijn gehuisvest. Zodoende zijn 69 projecten gestart, waarvan één van de projecten twee toekenningen heeft gekregen¹⁴. 42 scholen zijn in 2014 gestart en 27 scholen in 2015.

- ¹⁴ In 2016 zijn alle 70 Gezonde Schoolpleinen aangelegd en afgerond. Alle scholen zullen eind 2016 een vignet hebben behaald. Het Gezonde Schoolpleinen-project begeleidt bovenop de 70 scholen, 8 scholen extra in Volendam

Figuur 4.1 Kaart met geselecteerde scholen voor het project Gezonde Schoolpleinen, naar onderwijstype en al dan niet gerealiseerd schoolplein (november 2016).

Bron: RIVM, bewerking Mulier Instituut

Doelstellingen en behaalde resultaten van het project

Jaarlijks is onder de deelnemende scholen een online-enquête gehouden die inzichten gaf over het proces. De resultaten zijn gebruikt om het proces te verbeteren. Uit de laatste peiling¹⁵ eind 2016 blijkt dat alle 70 deelnemende scholen¹⁶ klaar zijn of bezig met de laatste loodjes van het gezonde schoolplein-project. Van hen zijn 42 scholen in 2014 gestart en 27 scholen in 2015. Volgens de online-enquête 2016 zijn 7 scholen eind 2016 nog bezig een gezond schoolplein te realiseren. 58% van de respondenten geeft aan dat er geen onderbreking in de ideale tijdlijn is geweest. Indien er een onderbreking was, kwam dat meestal doordat fondsenwerving meer tijd kostte of door een wisseling van projectleiding.

¹⁵ Van de 69 scholen hebben 63 scholen (91%) meegedaan aan de online-enquête 2016 over de voortgang van het project en over het verloop (Goossen 2016).

¹⁶ 1 school heeft afgehaakt.

Volgens 91% van de respondenten¹⁷ van de scholen wordt het nieuwe schoolplein na schooltijd vooral gebruikt door leerlingen en buurtkinderen. Bij een enkele school (2%) wordt het plein na schooltijd niet door leerlingen en buurtkinderen gebruikt, bij 5% alleen door leerlingen en 2% geeft aan het niet te weten.

In vrijwel alle gevallen wordt het schoolplein ook gebruikt als buitenlokaal (95%). De ambassadeursrol van deze scholen wordt vooral ingevuld door rondleidingen te geven aan docententeams of ambtenaren van gemeenten (52%), maar ook via het organiseren van open dagen/informatiebijeenkomsten (27%). Ook geeft 77% aan dat andere scholen in de omgeving uitgenodigd zijn bij de opening van het nieuwe gezonde schoolplein. Van de uitgenodigde scholen is 32% gekomen en enthousiast voor een gezond schoolplein, 39% is niet gekomen, maar vraagt wel hoe de school het gedaan heeft. Van 29% is geen reactie ontvangen.

Vier van de vijf deelnemende scholen (81%) zegt een vignet Gezonde School te hebben aangevraagd. De andere respondenten geven aan nog niet zo ver te zijn. Het themacertificaat 'Bewegen en groen' wordt het meest aangevraagd (79%), gevolgd door 'Welbevinden en sociale veiligheid/sociaal-emotionele ontwikkeling' (56%) en 'Voeding' (44%).

4.2 Rookvrije schoolterreinen

Op 25 juni 2014 is de kamermotie Dik-Faber ingediend en door de Tweede Kamer aangenomen. De motie verzoekt de regering zich in te spannen dat alle scholen en schoolpleinen binnen het primair onderwijs, voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs 100 procent rookvrij worden. Bovendien is op 2 februari 2016 een amendement op de Tabakswet door de Tweede Kamer aangenomen. Het amendement legt vast dat er een wet moet komen die regels stelt over het roken op het schoolterrein, die niet later dan 1 januari 2020 ingaat. Aangenomen wordt dat de wetgeving leidt tot een verplichting tot geheel rookvrije schoolterreinen op primair en voortgezet onderwijs.

Met financiering van de ministeries van OCW en VWS zetten de PO-Raad, VO-raad en MBO Raad zich sinds 2015 actief in voor rookvrije schoolterreinen, in samenwerking met het Longfonds. Het project rookvrije schoolterreinen, als onderdeel van de Gezonde School, is formeel in juli 2015 gestart.

Doelstellingen en beoogde resultaten van het project

Voor elk onderwijstype is een doelstelling geformuleerd met betrekking tot het aandeel rookvrije schoolterreinen eind 2016:

- primair onderwijs: 90 procent van de schoolterreinen rookvrij;
- voortgezet onderwijs: 75 procent van de schoolterreinen rookvrij;
- middelbaar beroepsonderwijs: 7,5 procent van de schoolterreinen rookvrij en 25 procent is gedeeltelijk rookvrij.

¹⁷ Op basis van de 44 scholen waar, volgens de opgave uit de online-enquête, al een gezond schoolplein is aangelegd.

Activiteiten ten behoeve van rookvrije schoolterreinen

Vanuit het project, dat een looptijd heeft gehad van 18 maanden, hebben ongeveer 300 scholen (circa 200 po-, 100 vo- en 2 mbo-scholen) externe ondersteuning in enige vorm ontvangen. Ruim 50 specifieke ondersteuningstrajecten zijn toegekend, waarbij Gezonde School-adviseurs het rookvrij schoolterrein agenderen bij scholen en/of een school ondersteunen bij het rookvrij maken van hun schoolterrein. In totaal hebben de adviseurs aan 200 po-scholen enige vorm van ondersteuning verleend, deels vanuit landelijke middelen (350 uren), deels vanuit de eigen inzet van de gemeente.

Tijdens het project zijn 120 Gezonde School-adviseurs, preventiefunctionarissen en verslavingszorgprofessionals getraind. Het betrof een vier uur durende training met aandacht voor inhoudelijke expertise en praktische training in het begeleiden van scholen op weg naar een rookvrij schoolterrein. Er is daarnaast een materiaalpakket ontwikkeld bestaande uit onder andere een stappenplan, een infographic, praktische tips en een gesprekshandleiding. Eind 2016 zijn deze bijgewerkt om het amendement beter over het voetlicht te brengen en diverse losse materialen te bundelen. De pagina over rookvrije schoolterreinen op gezondeschool.nl is in de afgelopen twee jaar 7.000 keer bezocht met bijna 3.000 downloads van materiaal. Met name het stappenplan voortgezet onderwijs was met 500 downloads populair.

Passend bij andere pijlers uit de Gezonde School zijn materialen buiten het project (door)ontwikkeld gericht op het rookvrij maken van schoolterreinen. Voorbeelden zijn educatieve materialen zoals de Smoke Free Challenge, de DGSG e-learning en vitaalmbbo.nl, en signalerende hulpmiddelen bij TestJeLeefstijl en EMOVO.

Er zijn in 2016 meer dan twintig inspiratiebijeenkomsten en/of workshops georganiseerd om het rookvrije schoolterrein verder onder de aandacht te brengen en scholen te helpen bij het ontwikkelen van strategieën op maat voor hun eigen rookvrije schoolterrein. Hierbij is veel samengewerkt met het initiatief Gezonde Schoolpleinen.

Stand van zaken rookvrije schoolterreinen 2016

In het najaar van 2016 is de stand van zaken omtrent rookvrije schoolterreinen in het primair onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs en het voortgezet onderwijs opnieuw gemeten (Breedveld & Lammertink, 2016). Uit het onderzoek onder schoolleiders, blijkt dat bij ruim drie kwart van de po-scholen, ruim de helft van de vo-scholen en vier procent van de mbo-scholen de schoolpleinen geheel rookvrij zijn. In het po en vo zijn er nauwelijks scholen die geheel niet rookvrij zijn. Voor het mbo geldt dat de meeste schoolpleinen gedeeltelijk rookvrij zijn, maar ook dat iets minder dan een vijfde van de schoolpleinen geheel niet rookvrij is. De gedeeltelijk rookvrije schoolterreinen hebben veelal vaste plekken waar het roken dient plaats te vinden.

Tussen 2012 en 2015 was, althans voor het voortgezet onderwijs, wel een tendens zichtbaar dat meer scholen hun schoolpleinen rookvrij hadden gemaakt. Die situatie in 2016 is echter niet veel anders dan in 2015. Voor de partijen die het rookvrij maken bepleiten en daar hard aan werken, is dat een teleurstellende conclusie. Progressie is duidelijk geboekt, maar dat die ontwikkeling nu stopt, geeft aan dat het 'laaghangende fruit' inmiddels wel geplukt lijkt.

Argumenten om het schoolplein niet geheel rookvrij te maken hebben op vo- en mbo-scholen primair te maken met vrees dat jongeren vervolgens elders gaan roken. Beter toestaan onder toezicht dan hen in de buurt uit het oog verliezen, lijkt het devies van de scholen. Bij het mbo speelt verder mee dat zij leerlingen als een volwassene zien. Een regelmatig genoemd probleem vormt het meekrijgen van de (rokende) medewerkers. De uitzonderingen bij vrijwel alle scholen met een gedeeltelijk rookvrij schoolterrein gelden voor deze groep. Naast strikter wetgeving is aandacht voor de rol van medewerkers van belang om hier verandering in te brengen.

Impliceren de uitkomsten dat rookpleinen in het onderwijs op 1 januari 2020 nog niet geheel rookvrij zullen zijn, zoals beoogd? Twee derde van de scholen in het mbo is bekend met het amendement op de Tabakswet dat in 2016 is aangenomen. In het vo geldt dat voor drie vijfde, in het po voor krap een derde. De bekendheid van scholen met het amendement kan nog toenemen. Voor alle schooltypen geldt dat een (ruime) meerderheid van de scholen die nog niet rookvrij zijn, in het amendement een aansporing ziet om het schoolplein rookvrij te maken. In die zin heeft het amendement een positief effect (al is dat nog niet zichtbaar in de cijfers over 2016) en blijft het een noodzakelijke stok achter de deur. Tegelijk geeft ook een vijfde tot een zesde van de scholen aan niet te verwachten dat hun schoolplein voor 2020 rookvrij zal zijn. Ook zal verder gewerkt moeten worden aan het benoemen en uitdragen van het belang van rookvrije schoolterreinen. juist in de mbo- en vo-onderwijsomgevingen.

5. Samenvatting en conclusies

In deze voortgangsrapportage zijn de activiteiten en resultaten van de Onderwijsagenda Sport, Bewegen en een Gezonde Leefstijl over de totale projectperiode 2012-2016 beschreven en geanalyseerd. Daarnaast is op de voortgang in 2016 nader ingegaan. Als basis daarvoor is een monitoringsmodel gebruikt waarbij systematisch wordt gekeken naar de inzet van middelen, de daarmee gerealiseerde activiteiten en de bereikte prestaties. Vanwege de intensieve samenwerking met andere programma's en projecten onder meer van RIVM/CGL en de GGD GHOR Nederland zijn behaalde resultaten zeker niet rechtstreeks en uitsluitend aan de Onderwijsagenda SBGL toe te schrijven. De resultaten van de Onderwijsagenda SBGL worden versterkt door deze samenwerking en de samenwerking vanuit projecten en organisaties die eveneens naar gezond gedrag van leerlingen streven.

5.1 Belangrijkste bevindingen

In deze paragraaf blikken we terug op de belangrijkste bevindingen uit deze monitor.

Middelen

In de projectperiode 2013-2016 is de onderwijsagenda SBGL, samen met het RIVM/CGL en de GGD GHOR Nederland, erin geslaagd de inspanningen en middelen van een groot aantal organisaties te bundelen die zich richten op het onder de aandacht brengen van gezondheidsthema's bij het onderwijs (zie ook Reijgersberg et al., 2013, 2014 en 2015). Voor 2016 werden aanvullende middelen verworven voor het ondersteuningsaanbod en samengebracht met die van RIVM/CGL en de Hartstichting.

- De bundeling van middelen en inspanningen op het vlak van communicatie in de werkgroep communicatie is in 2016 voortgezet en gericht op een verdere stroomlijning van de (landelijke en regionale) communicatie naar het onderwijs.
- Binnen de projectorganisatie van de Onderwijsagenda SBGL is vanuit de drie onderwijsraden een medewerker vertegenwoordigd. Daarnaast waren vijf landelijke experts, vier regionale Gezonde School-adviseurs en een algemeen projectmedewerker binnen de projectorganisatie actief.
- Voor de ondersteuning van scholen was in 2016 een budget beschikbaar van €1.957.200. Dit budget is bij de 700 ondersteunde scholen voor twee ondersteuningsvormen ingezet: vergoeding van aan Gezond School-beleid bestede taakuren en advies-op-maat.
- De bestuurlijke samenwerking tussen verschillende belanghebbende organisaties in de gezamenlijke stuurgroep Gezonde School is voortgezet. Vanaf eind 2015 heeft de stuurgroep gewerkt aan een vervolgprogramma Gezonde School 2017-2020 dat medio 2016 is gerealiseerd en is ingediend bij de betrokken ministeries.

Activiteiten en proces

Naast het stimuleren en ondersteunen van scholen bij de ontwikkeling van Gezonde School-beleid is in de projectjaren 2015 en 2016 vanuit de Onderwijsagenda SBGL intensiever aandacht gegeven aan het verbinden van initiatieven op lokaal niveau en aan inbedding van de gezondheidsbevordering op scholen in beroepsopleidingen. Langs beide wegen wordt de verduurzaming van de inspanningen in het onderwijs bevorderd.

Wat betreft de inbedding in het beroepsonderwijs is de stand van zaken dat de ontwikkelde opleiding 'specialist sport & gezonde school' in 2016 bij zes pabo's proefdraait. De inzet van de Onderwijsagenda SBGL, samen met het RIVM/CGL en GGD GHOR Nederland om met flankerende beleidsinitiatieven op lokaal niveau de krachten te bundelen richt zich zowel op buurtsportcoaches werkzaam rond scholen, op

lokale projecten zoals Jongeren op Gezond Gewicht, Jump-In, Special Heroes en op de lokale jeugdgezondheidszorg.

Betrokkenen, zoals de Gezonde School-adviseurs, merken dat dit vruchten begint af te werpen. Er heeft goede positionering van Gezonde School plaatsgevonden. Gezonde School is een overkoepelend begrip geworden waarin ook andere gezondheidsbevorderende projecten thuishoren, zoals het Gezonde Schoolplein, dat deel uitmaakt van Gezonde School. Door het proces van bekendheid dat de Gezonde School heeft doorgemaakt is er van de lokale organisaties nu meer betrokkenheid. Zowel op landelijk, als op lokaal niveau is draagvlak gecreëerd voor Gezonde Schoolbeleid en is intensieve samenwerking op gang gekomen tussen het onderwijs en organisaties voor gezondheidsbevordering.

Ondersteuningsproces

In de projectperiode 2012-2016 is een gezamenlijke ondersteuningsstructuur voor de scholen ingericht, die de expertise van de betrokken organisaties op een efficiënte manier beschikbaar stelt. De ondersteuning vanuit de Onderwijsagenda SBGL en het RIVM/CGL sluit nauw aan bij de interesse voor Gezonde School-beleid vanuit de scholen en leerkrachten zelf en stimuleert die interesse verder.

- Over de jaren 2013 tot en met 2016 zijn in totaal 3948 ondersteuningsaanvragen toegekend. Van de toegekende aanvragen ging twee derde (67%) naar het primair onderwijs, iets minder dan een kwart (24%) naar het voortgezet onderwijs en negen procent naar het middelbaar beroepsonderwijs.
- Om een herkenbaar en doorlopend ondersteuningsaanbod aan scholen te kunnen bieden zijn door de ministeries van OCW en VWS en de Hartstichting voor 2016 extra middelen voor ondersteuning beschikbaar gesteld.
- De praktijkgerichte aanpak leidde ook in 2016 tot een grote respons bij de scholen. In 2016 zijn 699 ondersteuningsaanvragen toegekend. Hiervan werden 515 in het primair onderwijs, 88 in het voortgezet onderwijs en 96 in het middelbaar beroepsonderwijs toegekend.
- Over de jaren 2013-2016 kan worden gesproken van een evenredige spreiding van de ondersteuning over regio's, waarbij gemeenten met een JOGG-project enige voorrang kregen en in het po verhoudingsgewijs veel scholen in lage SES-wijken werden bereikt.

Ten aanzien van het ondersteuningsproces in de toekomst worden door de vier regionale Gezonde School-adviseurs van de Onderwijsagenda SBGL verschillende aandachtspunten genoemd:

- Benadrukt wordt dat voortzetting van de ondersteuningsmogelijkheden wenselijk is om meer scholen te bereiken en om de continuïteit in gezondheidsbevordering op scholen te bevorderen;
- Inzet blijft met name nodig op het gebied van de overgang van primair onderwijs naar voortgezet onderwijs en in het verbinden van activiteiten binnen de school met die in de omgeving van de school;
- Verder moet gewaakt worden voor een vignet alleen voor kwetsbare groepen, omdat het op alle scholen belangrijk is om aan gezondheid te werken.

Prestaties

Voor veel scholen vormt de toegekende ondersteuning de eerste stap op weg naar duurzaam Gezonde School-beleid. Scholen worden gestimuleerd het Gezonde School-beleid (verder te) ontwikkelen, een Gezonde(re) School in te richten en de aanpak te borgen. Het proces start met een registratie bij GGD GHOR Nederland. Per 30 juni 2016 waren 1712 scholen bij GGD GHOR Nederland geregistreerd. Al dan niet na gebruikmaking van ondersteuning, kan het proces worden afgerond met een aanvraag van een vignet Gezonde School.

- Medio november 2016 hebben in totaal 948 scholen een vignet Gezonde School, waarvan 716 Gezonde Scholen in het primair onderwijs, 155 in het voortgezet onderwijs en 77 in het middelbaar beroepsonderwijs. Dit betekent dat het totale aantal en het aantal in het primair onderwijs ruim zijn gehaald, maar dat de doelen voor het voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs niet zijn gehaald. Verklaringen voor het niet halen van de streefdoelen in het vo en mbo zijn dat deze vignetten later zijn ontwikkeld dan de vignetten voor het po en voor het vo en dat voor mbo een aanmerkelijk hoger streefpercentage was geformuleerd (respectievelijk 14% en 33%) dan voor het po (6%).
- Vanwege de geldigheidsduur (drie jaar) van de certificaten ontstaat voor een aantal gecertificeerde scholen de noodzaak tot hercertificatie. Ongeveer een derde van de 95 scholen die in 2016 aan hercertificatie toe waren, heeft deze niet gerealiseerd. De redenen om niet te verlengen zijn onbekend.
- Het toekennen van het vignet Gezonde School vindt plaats wanneer een of meer themacertificaten door de school worden behaald. In totaal werden tot 1 oktober 2016 1018 themacertificaten verstrekt, waarvan 782 in het primair onderwijs, 169 in het voortgezet onderwijs en 67 in het mbo.
- Bij scholen is een zeer duidelijke voorkeur zichtbaar voor bepaalde thema's en certificaten, in het bijzonder voor die voor 'Bewegen en sport' (totaal 450 certificaten per 1 oktober 2016), 'Voeding' (totaal 209) en 'Sociale veiligheid en welbevinden' (totaal 270). Bij het laatste thema speelt een rol dat alle scholen in het primair onderwijs en voortgezet onderwijs sinds augustus 2015 verplicht zijn om een protocol tegen pesten te hebben. Vanwege deze wettelijke verplichting wordt sociale veiligheid na 2016 buiten het stimuleringsprogramma Gezonde School geplaatst. Sociaal-emotionele ontwikkeling blijft een Gezonde School-thema.
- Het effect van de geleverde ondersteuning aan scholen lijkt van meer dan tijdelijke aard. Veel scholen stellen na afloop van de ondersteuningsperiode een medewerker voor taakuren aan die zich blijvend bezighoudt met de coördinatie en/of uitvoering van Gezonde School, zetten hiervoor een werkgroep op of wijzen een Gezonde School-coördinator aan.

5.2 Voortgang in het licht van sectoroverstijgende doelstellingen

Gecoördineerde impuls Gezonde School-beleid

De gebundelde en gecoördineerde aanpak van de onderwijsagenda SBGL, RIVM/CGL en GGD GHOR Nederland ter stimulering van Gezonde School-beleid heeft in de projectperiode 2013-2016 duidelijk resultaat gehad. De onderwijsagenda SBGL weet in samenwerking met partners veel scholen te bereiken en dit heeft tot op heden een grote respons opgeleverd. In de periode 2013 tot en met 2016 zijn in totaal 3948 aanvragen voor ondersteuning toegekend waarmee de aandacht voor een gezonde leeromgeving van leerlingen en studenten op scholen voor po, vo en mbo is gestimuleerd.

De onderwijsagenda SBGL heeft er sterk aan bijgedragen dat scholen niet meer door een rij afzonderlijke instanties worden benaderd rond een veelheid aan thema's voor gezondheidsbevordering, maar dat dit gebeurt via een gecoördineerd aanbod. Dit is een aanbod op maat dat scholen de ruimte laat om op basis van eigen prioriteiten invulling te geven aan gezondheidsbevordering op school. Door een afgestemde vormgeving en gestroomlijnde communicatie is de Gezonde School voor veel scholen een herkenbaar merk geworden.

Vignetten Gezonde School: geweldige eindsprint

Door middel van een certificaat wordt de kwaliteitswinst in de aanpak van scholen gewaardeerd en publiek zichtbaar gemaakt. In de projectperiode heeft het aantal beoogde ondersteuningsaanvragen de

capaciteit enkele malen ruim overschreden. Mede door inzet van extra middelen is als eindresultaat een fors hoger aantal gecertificeerde scholen gerealiseerd dan het streefaantal van 850. Per december 2016 zijn 979 scholen gecertificeerd. Daarbij dient wel te worden aangetekend dat de beoogde verdeling over schooltypen in het voordeel van het primair onderwijs uitvalt. Dat is overigens mede een gevolg van het pas gedurende de looptijd beschikbaar komen van de vignetten voor vo- en mbo-scholen.

Het certificaat is overigens niet zaligmakend: ook los van de stimulering van de onderwijsagenda SBGL, het RIVM/CGL en de regionale GGD, werken sommige scholen wel aan gezondheidsbevordering van leerlingen. Een deel van de scholen heeft redenen om ondanks duidelijke inspanningen op dit terrein geen vignet aan te vragen. In dit licht zou het nuttig kunnen zijn na te gaan welke waarde ouders inmiddels hechten aan het vignet Gezonde School.

5.3 Een vervolgprogramma Gezonde School 2017–2020

November 2016 is voor de ontwikkeling van Gezonde School een vervolgprogramma 2017-2020 gepubliceerd (stuurgroep Gezonde School 2016). Dit plan geeft namens de stuurgroep Gezonde School richting aan de uitvoering van Gezonde School in de periode 2017-2020 en is geschreven door de PO-Raad, VO-raad, MBO Raad, RIVM CGL en GGD GHOR Nederland. Naast de hiervoor genoemde organisaties maken ook het Landelijke Overleg Thema-instituten (LOT-i) en de Samenwerkende Gezondheidsfondsen (SGF) deel uit van de stuurgroep Gezonde School. Diverse overige organisaties die zich (onder meer) richten op gezonde leefstijl, zoals KVLO, JOGG en Alles is Gezondheid, zijn eveneens bij de planvorming betrokken. Het brede samenwerkingsverband dat in de voorbije projectperiode is opgebouwd wordt hiermee voortgezet.

Vanuit vier departementen, namelijk VWS, OCW, EZ en SZW, wordt de uitvoering van het programma 2017-2020 ondersteund. De samenwerking en ondersteuning vanuit de Rijksoverheid is daarmee verbreed ten opzichte van de voorbije projectperiode. Ook in de komende vier jaar worden via het programma Gezonde School-scholen ondersteund die een actieve bijdrage willen leveren aan de gezondheid van hun leerlingen. Het stimuleren van een gezonde leefstijl bij leerlingen, nu en in de toekomst, wordt gezien als een belangrijke maatschappelijke opdracht voor het onderwijs. Een gezonde leefstijl draagt immers bij aan het goed doorlopen van de schoolcarrière, een goede start van het werkende leven en het bereiken van gezondheidswinst (RIVM/CGL, 2015). Onderwijsbeleid en beleid voor gezondheidsbevordering zijn op deze manier sterker vervlochten.

Gezonde School richt zich erop scholen integraal en structureel te laten werken aan een gezonde leefstijl van leerlingen. De methodische aanpak van de projectperiode 2012-2016 heeft zich als behoorlijk effectief bewezen en wordt in grote lijnen gecontinueerd en waar mogelijk doorontwikkeld. Deze Gezonde School-aanpak gaat uit van wat de school al doet, bouwt hierop voort en sluit aan bij de wensen en behoeften van de school. Centraal staan de vier pijlers (1) signaleren, (2) gezondheidseducatie, (3) schoolomgeving en (4) beleid en regelgeving. Hiermee biedt de aanpak scholen houvast bij de structurele en integrale inbedding van een gezonde leefstijl in het onderwijs. Het programma bestaat uit diverse projecten, die met elkaar samenhangen. Dit zijn: ondersteuning van scholen, deskundigheidsbevordering, het onderhoud en doorontwikkeling van de Gezonde School-aanpak, het vignet Gezonde School, communicatie over projecten en het programma Gezonde School, samenhang en aansturing en tot slot monitoring en evaluatie.

De behoeftes en ambities van een individuele school bepalen wat een school daadwerkelijk gaat doen. De Gezonde School-aanpak helpt scholen daarbij en is er voor alle scholen. In de voorbije

projectperiode is gebleken dat een deel van de scholen ook actief is met gezonde schoolbeleid of gezondheidsbevordering voor leerlingen, los van het landelijke programma Gezonde School (Verhoofstad & Reijgersberg, 2015). In dat licht is het begrijpelijk dat met het programma in de volgende fase sterker wordt ingespeeld op wat een school al doet op het gebied van een gezonde leefstijl.

In het programma Gezonde School 2017-2020 gaat speciale aandacht uit naar scholen met kinderen en jongeren die meer dan anderen het risico lopen op het ontwikkelen van een ongezonde leefstijl. Voor de komende periode betekent dit dat vooral ingezet zal worden op het bereiken van kinderen uit gezinnen met een lage sociaaleconomische status en het bereiken van kinderen uit het speciaal (basis- en voortgezet) onderwijs.

Voor de projectperiode 2017-2020 wordt stevig voortgebouwd op de ervaringen die zijn opgedaan bij de Onderwijsagenda Sport, Bewegen en een Gezonde leefstijl 2012-2016 en zal de uitvoering worden vormgegeven in de volgende zeven programmalijnen:

- Ondersteuning van scholen;
- Deskundigheidsbevordering;
- Onderhoud en doorontwikkeling aanpak Gezonde School;
- Het vignet Gezonde School;
- Communicatie over projecten en het programma Gezonde School;
- Samenhang;
- Monitoring en evaluatie.

Bij de monitoring van het vervolgprogramma verdienen een aantal punten bijzondere aandacht:

- De achtergronden van het niet besluiten tot hercertificatie bij een deel van de scholen die daarvoor in aanmerking komen;
- In de monitoring van het afgeronde programma Onderwijsagenda Sport, Bewegen en een gezonde leefstijl lag het accent op het volgen van proces en 'output'. Aan de 'outcome' van het programma in termen van gedragsverandering bij scholieren en bij leerkrachten werd weinig aandacht besteed. Dit is voor de toekomst wel wenselijk;
- De effectiviteit van de aan scholen verleende ondersteuning vooral met het oog op de continuïteit van het Gezonde School-beleid.

Literatuur

- Breedveld, K. & Lammertink, N. (2016) *Rookvrije schoolterreinen - 2016*. Utrecht: Mulier Instituut
- Duisenberg P.J. & P.H. van Meenen (2014), *Handreiking controle begroting en verantwoording*. “Voor rapporteurs - door rapporteurs”. Den Haag: Tweede Kamer der Staten Generaal
- Goossen, M., Pleijte, M., Donders, J. & Vries, S. de. (2015). *Voortgangsrapportage Gezonde Schoolpleinen 2015. Monitor van 70 lcoon-scholen*. Wageningen: Alterra Wageningen UR.
- Goossen, M. (2016) *Resultaten Gezonde Schoolpleinen 2014-2016*. Wageningen: Alterra Wageningen UR (niet gepubliceerd)
- Ministerie van Financiën. (1997). *Van beleidsbegroting tot beleidsverantwoording*. Den Haag: Ministerie van Financiën.
- Onderwijsagenda SBGL, GGD GHOR Nederland & RIVM CGL (2015) Kompas Gezonde School - december 2015. Woerden: Onderwijsagenda SBGL
- Reijgersberg, N., Lucassen, J. & Pulles, I. (2013). *Monitor Onderwijsagenda Sport, Bewegen en Gezonde Leefstijl 2013*. Mulier instituut: Utrecht.
- Reijgersberg, N. & Lucassen, J. (2014). *Monitor Onderwijsagenda Sport, Bewegen en Gezonde Leefstijl. voortgangsrapportage 2014*. Mulier instituut: Utrecht.
- Reijgersberg, N., Verhoofstad, A. & Lucassen, J. (2015). *Monitor Onderwijsagenda Sport, Bewegen en Gezonde Leefstijl. voortgangsrapportage 2015*. Mulier instituut: Utrecht.
- Reijgersberg, N. & Albers, L. (2015) *Vergoeding van taakuren bij de ontwikkeling van Gezonde School-beleid: Opbrengsten van de vergoeding van taakuren*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Roorda, W. & Duijvestijn, P. (2016). *Een gezonde leefstijl in het MBO - stand van zaken 2016*. Amsterdam: DSP-groep.
- Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu - Centrum Gezond Leven (RIVM/CGL)(2015). *De effectiviteit van Gezonde School-activiteiten. Wat is het verband tussen Gezonde School-activiteiten, een gezonde leefstijl en schoolprestaties?* Bilthoven: RIVM/CGL
- SHE (2013). *SHE factsheet 1: State of the art: health promoting schools in Europe*. CBO, Utrecht.
http://www.schools-for-health.eu/uploads/files/SHE-factsheet_1_State_of_art_Health%20Promoting%20Schools.pdf. 2013
- SHE (2014). *SHE factsheet 2: School health promotion: evidence for effective action*. CBO, Utrecht.
http://www.schools-for-health.eu/uploads/files/SHE-Factsheet_2_School%20health%20promotion_Evidence.pdf

Stuurgroep Gezonde School (2016) Gezonde School Programma 2017-2020. Gedownload 28 november 2016 van:
www.gezondeschool.nl/sites/default/files/Programma%20Gezonde%20School%202017-2020.pdf

Verhoofstad, A. & Reijgersberg, N. (2015b). *Gezondheidsbevordering op school. Wensen en behoeften van scholen bij gezondheidsbevordering van leerlingen*. Utrecht: Mulier Instituut.

Bijlage I Stuurgroep Gezonde School

Stuurgroep Gezonde School

- RIVM, Centrum Gezond Leven
- PO-Raad
- VO-raad
- MBO Raad
- GGD GHOR Nederland
- Samenwerkende Gezondheidsfondsen (SGF)
- Landelijk Overleg Thema-instituten (LOT-i)
- Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG)

LOT-i

De onderstaande zeven gezondheidsbevorderende thema-instituten werken samen in het Landelijk Overleg Thema-instituten (LOT-i):

- Voedingscentrum
- Soa Aids Nederland
- Pharos
- Trimbos-instituut
- VeiligheidNL
- RutgersWPF
- Kenniscentrum Sport

Samenwerkende Gezondheidsfondsen (SGF)

In de Samenwerkende GezondheidsFondsen (SGF) bundelen 19 gezondheidsfondsen hun krachten. Dit zijn:

- Aids Fonds
- Alzheimer Nederland
- Diabetes Fonds
- Epilepsiefonds
- Fonds Psychische Gezondheid
- Fonds verstandelijk gehandicapten
- Hartstichting
- Hersenstichting Nederland
- Johanna Kinderfonds
- KWF Kankerbestrijding
- Longfonds
- Maag Lever Darm Stichting
- Nederlandse Brandwonden Stichting
- Nederlandse Cystic Fibrosis Stichting
- Nierstichting
- Prinses Beatrix Spierfonds
- Reumafonds
- Revalidatiefonds
- Stichting MS Research

Herculesplein 269 | 3584 AA Utrecht | Postbus 85445 | 3508 AK Utrecht
T +31 (0)30 721 02 20 | info@mulierinstituut.nl | www.mulierinstituut.nl